

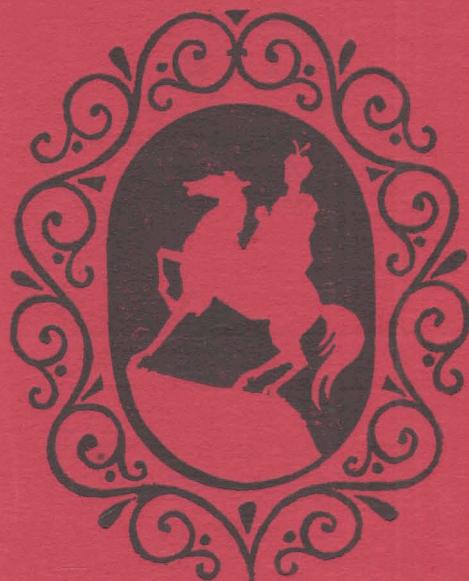
NO. 5

KYIW

SEPTEMBER
OCTOBER 1951

КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

5

1951

КИЇВ

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА

Літературно-Мистецького Товариства в Філадельфії

Виходить ще два місяці

Ч. 5.

ВЕРЕСЕНЬ-ЖОВТЕНЬ, 1951

РІК II.

Видає і редактує Б. Романенчук, при активній співпраці П. Андрусева,
С. Гординського, Б. Кравцова, П. Мегіка. Обкладинку рисував Святослав Гординський

ЗМІСТ

Є. Маланюк — Гіркий май • Волт Вітмен — З бурунного океану, з юрби • З сонетів Ж. М. де Ередія • О. Зуєвський — Самсон, Даліла • М. Гай — Люди підпілля • А. Лізон — Смерть поета • Д-р Д. Бучинський — Адольфо Лізон • О. Ізарський — Будинок на розі • В. Чапленко — Ліричний геній, поетична творчість О. Олеся • С. Спендер — Діялог про модерну поезію • Проф. П. Ковалів — Поетична інтуїція у Т. Шевченка • О. Домбровський — Лінгвістичні реманенти античної України • Б. Кравців — Кому на користь • Рецензії • З бібліографічних мандрувань: Українка в сов. виданнях, Українка в англомовних виданнях, Еміграційні видання • Camera Obscura

Передрук за дозволом редакції.

KYIW

No. 5

SEPTEMBER-OCTOBER,

VOL. II.

The Ukrainian Literary and Art Magazine. Published Bi-monthly by
Ukrainian Literary and Art Society of Philadelphia. Editor Bohdan
Romanenchenko. Subscriptions: \$3 a year. Foreign subscriptions, including
Canada \$3.30 a year. Single copy 55c.

Application pending entry as second class
matter at the Philadelphia, Pa. Post Office

Address: KYIW, 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.
Telephone: WA 2-1273

Річна передплата в ЗДА \$3. Окреме число 50 ц. з пересилкою 55 ц.
Заграницею, включно з Канадою \$3.30, окреме число 55 ц.

Address: KYIW 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA-2-1273

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

ГІРКИЙ МАЙ

Ich hab' mein Herz
in Heidelberg verloren ...
Студентська пісня

I.

Так трудно родиться весна —
Дощами, смутками, туманом.
Мов яд нездійсеного сна,
Ця ніч, від сліз і квітів п'яна.

Мов склянка мертвової води,
Цей день тверезий і гріховний.
Немає сил. Зажди, зажди, —
Ще будуть тижні сонцем повні.

Засяє синню сіра вись,
Ріка розтопиться блакиттю.
Зроби зусилля і помолись
Узустріч згубій лихоліттю!

II.

Тут немає руїн. Тут війна оминула.
Може, гори закрили їх сковали життя.
Сивий Гайдельберг снить про веселе минуле,
Що пролинуло безвороття.

От і ми повторяємо юність і радість,
От і ми заблукали їх блукаєм у нім.
І ці ночі і дні, офіровані зраді,
Не живем, не впиваєм, лиш — сним.

III.

І день потьмарився, і радість щезла,
Хоч сяє в квітах гайдельберзький май.
Ритмічно ось занурюється весла,
Співає хвиля... Та весни — нема.

Спурхнула, наполохана пташина,
В незнаний вирій. Марно викликають.

Пливе ріка, байдужа і незмінна.
Пливуть віки, байдужі, як ріка.

Волт Вітмен
(1819—1892)

З БУРУННОГО ОКЕАНУ, З ЮРБИ

1.

З бурунного океану, з юрби, прийшла до мене ласкаво одна крапля,
Шепочучи: „Люблю тебе, незадовго умру я,
Я велику дорогу пройшла, щоб тільки поглянути на тебе,
доторкнутись тебе,
Бо я не могла померти, доки хоч раз не зирнула на тебе,
Бо я боялася, що пізніше могла б утратити тебе!“

2.

(Тепер ми зустрілися, ми побачилися, ми безпечні.
Повернися мирно до океану, моя любове;
Я також частина океану, моя любове, — ми не такі то розлучені,
Поглянь на велику округлість — на злиття всього, яке воно
досконале!
Але щодо мене, щодо тебе — непереможне море має нас розлучити,
Як на годину понесе нас наризно — не зможе понести нас окремо
назавжди;
Не будь нетерпляча — ще трошки — знай, я шлю привіт повітря,
оceanові й землі,
Щодня, при заході сонця, задля тебе дорогої, моя любове . . .)

ПОЕТИ МАЙБУТНЬОГО

Поети майбутнього! Оратори, співці, музики майбутні!
Не сьогодні мене оправдувати і відповідати, навіщо існую;
Та ви, нове плем'я, тут народжене, атлетичне, на міру континенту,
більше як відомі досі,
Вставайте! Ваставайте — бо ви маєте виправдати мене — ви маєте
відповісти.
Я сам тільки пишу одне-два вказівні слова для майбутнього,
Я поступаю вперед лиш на мить, щоб обернутися і податися назад
у темряву.
Я людина, яка, проходжуючись, не пристаючи зовсім, повертає
випадковий погляд на вас, і потім відвертає своє обличчя,
Залишаючи вам доказати їй означити це,
Сподіючись головного від вас.

ПЛЕМ'Я ВОЯКІВ

Плем'я вояків! Плем'я переможців!
Плем'я землі, готове до змагання! Плем'я звитяжного походу!
(Плем'я більш не легковірне, завзяте-загартоване плем'я:)
Тому їй плем'я, яке не має закону, крім закону себе самого;
Плем'я пристрасти їй бурі.

Переклади Святослава Гординського

З СОНЕТІВ Ж. М. де ЕРЕДІЯ

Н і м ф е й

Квадрига низиться, бо прагне водопою —
І бог, побачивши біг західних пісків,
Даремне стримує шалених жеребців,
Що в злотній спеці мчать, дратовані вуздою.

Вони занурились. Могутньою хвалою
Звучить дихання вод, і пурпур одгорів
Край моря, гусне ніч, і в чорній сині нів
Сріблішає, чіткий і сповнений спокою.

Надходить час мовчань — і німфа серед лук
Лишає сагайдак і свій ослаблій лук;
Лиш олень крики шле з джерельної містини.

Теплаве сяєво лле молодик на тан,
І ритмові його сміється втішно Пан,
Вдуваючи життя в тонкі очеретини.

А т о н і й і К л е о п а т р а

Вони дивилися з високої тераси:
Уже горнувся край дрімотам смерковим,
І Ніл, зникаючи в душної далі дим,
Вниз, до Бубасту гнав густі, маслисти маси.

Він серцем радісним під тяжкістю кираси
— Вояк, полонений дитини сном легким —
Чув: тіло пристрасне його рукам тісним
Безсило віддає свої живі отласи.

Йому лице бліде наблизила вона
У бронзі волосу. Ясніла глибина
Її зіниць, уста його позвали владно.

І він, впиваючи п'янливий аромат,
Побачив їй в очах іскріння злотних цят,
Шир вод і кораблі, тікаючі безладно.

Н а д г р о б н а е п і г р а м а

Чужинче, тут лежить смарагдова цикада.
В ній Гелла втратила все щастя юних днів,
Крилом об зуб'я ніг вона творила спів,
І чарувалась ним садиба і левада.

Вона урвала звук, о леле! ліра рада
І муза гомінка дерев, зела й хлібів;
Відходь і не турбуй її прозорих снів,
Ах, друже, смуток твій хай буде їй розрада!

Поглянь. Густим кущем підноситься чебрець,
І в сніжній білості плита мовчить надгробна.
О, з смертних не один позаздрить їй кінець!

Дитини пролилась на гріб сльоза жалобна,
І, як Аврора свій запалить багрянець,
Її офірою — роса многооздобна.

Р а б

Нагий, брудний, жаский — тягну я тужні днини;
Але свободним я родився від батьків
На найщасливішім з наземних островів,
Де Гібли зносяться блакитні верховини.

Коли до Сіракуз, чужинче, на гостини
Тебе спрямус лет весняних лебедів,
Питай по пасіках і в затінках садів
За Клеарістою, оздобою отчини.

Ах, чи загляну знов в очей фіялки тих,
Що усміх прийняли неб рідних і святих
Під тріумфальною, під чорною бровою!

Пожалься! і пливи, знайди її і мов:
Все, чим живе ще він, є стрітися з тобою.
Її впізнаєш ти: сумна моя любов.

Ж и т т я м е р т в и х

Поетові Арману Сільвестрові

Коли похмурий хрест посадиться над нами
І забутнá земля омкне тебе й мене,
Плоть пурпуром мої троянди спалахне,
З твоєї ж родяться лілеї тім'ями.

І Смерть божественна, оспівана піснями
Твоїми, далечі німим крилом протне
І, неб колишучи покоїще нічне,
Нас понесе до зір урочими путями.

І в сонце зносячись, в його живі вогні,
Два духи наші там зіллються: в глибині
Палань негаснучих, в блаженстві незатратнім.

А Слава висвятить тебе, поет і друг,
І нас до вічності введе — і в Тіней круг,
Що Ліра світла їх єднала в чині братнім.

Переклади М. Ореста

САМСОН

Нехай твоїх не розгадали слів,
Бо найсолідше не зроста в мертвоті:
В тобі самому, у твоїй дивноті,
Що сила є, весь чар її розцвів,

Як мед, наношений в живого лева
Бджільми обачними. І хай тоді
Її зрадливих скронь вінки бліді
Тебе зневолюють, і хай рожева

Зоря остання з нею погаса —
Її любов'ю, що не знала міри,
Напосний ти в день своєї віри
Почуєш грім, що вишилють небеса,

І гомоном розваленого храму
Йому відмовиш: це вона в тобі
Зросла, як ранку далі голубі,
З тобою смерть зустрінувши ту саму.

ДАЛІЛА

Лілею з хвилі зірвано, і ти,
Мов руки в нього, вся несамовита,
Вінок тепер хватилася плести,
Щоб зір йому, як пізнє сонце, витах.

А бескид люстрем озера повис,
Що в ньому чути близько змовних воїв,
Коли ти снила, як палючий спис
Уже засяв йому над головою.

І відганяла з'яву і була
В його палаці на постелі зрана,
І віддана сторожа привела
Його царем, а не в чужих кайданах.

І знала там, що бог твій упаде,
Як грому зродиться весна розлога,
І ти, покинувши своїх людей,
Хвалитимеш його гнівного Бога.

Люди підпілля

Цим разом подаємо кілька цікавих ліричних нарисів невідомої нам ближче підпільної авторки Марти Гай, щоб познайомити читачів з літературною творчістю українського підпілля на рідних землях. Нариси взяті з циклостильного видання збірки цієї авторки п. н. „Люди підпілля“.

Редакція

Д О Л І

Я бачу: ти стойш передімною. На тлі майбутніх моїх днів повільно коливається твоя тінь. А життя тече, мов нестримний потік, пульсую кров'ю в моїх жилах, вливається в груди з кожним ковтком воздуху, хвилює мільйонними ударами серця.

Ти присудила мені прийти на світ у найважчі дні історії моєї батьківщини. На ній широкій немає де притулитися хоча б одній справжній людині. Велика трагедія неволі нависла темною хмарою над її золотонивими просторами, налягла кривавим туманом на кожне людське серце.

Тобі здавалося, що ти поглузувала з мене. Адже сотні мільйонів людей в Україні прийшли на світ в прекрасній добі, що сіяла славою княжої держави з древнього Києва, чи тоді, коли козацька воля перетикала рідні соняшні блакити веселими піснями; адже нечисленні мільйони народяться в майбутньому знов на свободній землі. Тільки я народився у жорстоку добу неволі, в добу, яку поети назвали лютовою, як вовчиця.

Я знаю, будуть такі, яким ти дозволиш перейти їхню молодість в розсміяному гурті друзів ясними коридорами університетів. Я знаю, будуть такі, яким ти розкриєш глибинні таємниці науки. Будуть такі, що знатимуть і шумні забави молодості, і чар солов'їної пісні, яка заструмить по квітучих скверах, коли місяць полоскатиме щедрим світляним дощем густе листя дерев.

Тільки я перейду молодість свою дикими лісами, де рідко ступала людська нога, під бичем слот і покликами оленів, з душою, що ніколи не забуде вільних злетів, що доступні іншим, що належаться і їй ...

Але я не дорікаю тобі, доле.

Дуже швидко прийшлося мені піznати тебе. Я відчув, яке ти маєш значення, коли ти вперше забігла мені дорогу. Це було ще в дуже ранній молодості. Вже тоді я мусів вибирати: або покаятися перед ворогом і примиритися з його існуванням на нашій землі, на наших широких шляхах, або відректися навіть тих скучих людських прав, залишених нам ворогом, найелементарніших і зрозумілих прав.

Ти гляділа тоді злорадно на мене, немов ждала, щоб я скорився ...

Але я не скорився. (Я не скорився так, як не скорився весь мій народ. Бо нинішня доба, лута доба неволі, це тільки важка перешкода, яку він бере в своєму райдужному поході життя).

Я ставув до боротьби і по довгих літах я врешті остаточно перейшов у підпілля.

Коли я перемірював ночами здовж і впоперек терен мого району, мене наздоганяли вітри, що несли крик моєї матері, яку викинули на автомашину ембедисти і в куряви повезли від воріт рідної хати... Мені назустріч вибігало зідхання моего брата — малого післанця підпілля, якого облавники закололи штиками.

Так, зараз на початку ти забрала мені всіх, кого я найбільше любив. Ти знищила безжалісно тих, за яких у інший час я віддав би з радістю своє власне життя. Тепер я віддав їх сам на страту в ім'я всього народу.

Після того ще більше хвилювали мене успіхи моего терену — вони одні давали мені радість. Але ти вивела мене в життя не генієм і не титаном, а тільки простою сірою людиною і казала двигнути завдання важке понад міру. Я двигнув його, і через невдачі, якими ти усіяла мій шлях, іду вперед, все вперед, то падаючи, то підіймаючись. Мені не приходить нічо легко. Ані здібності, ані знання у мене немає — ти ж інших обділила ними так щедро! У мене тільки вперте і непоборне бажання: наперекір тобі, перемагати...

Не легкі ці перемоги. Вони — снага душі і болісне зусилля тіла. За них мені не ждати ані слави, ані нагороди. Я, сіра людина, загублюся в буряному танку сьогоднішніх днів. Тільки діло мое залишиться. Воно — начало нової доби і житиме вічно в щастю майбутніх поколінь.

* * *

Так іду я темрявою похідних ночей, а ти блискаєш на мене своїми вогнінimi очима. Я повертаю голову і гляджу прямо в них.

Я добре знаю: ти ще не скінчила змагатися зі мною, ти чигаєш, щоб завдати мені неодин ще важкий удар. Близько ячу твій погрожуючий поклик...

Щож, підходь, я жду на тебе. Хто переможе з нас — не знаю, але знаю, що тобі не скорюся.

Моя ж ти доле! По обличчі в мене блукає усміх. Це не значить, що я легковажу тебе, але чомусь хочеться до тебе всміхнутися. Ти мій друг і приятель, бо ти — подарувала мені відвагу.

РОЗВІДЧИК

Я прийшла до вас, друзі, після того, як довго, довго з наказу провідника, жила в опанованих ворогом містах серед людей, що інакше розуміли життя, як я, як ви; серед ворогів, що на завойованій землі не бачили горя мільйонів і визнавали тільки насилия та жадобу власної наживи; серед господарів цієї землі, що лякались своєї тіні, що втратили віру в перемогу швидше, ніж відважились по ній посягнути; між тими, врешті, що навчилися торгувати честю, і, проте, насмілювались глядіти другим у вічі. Мало було там сильних та нескорених, і вони губилися серед товпи ворогів і слабодухих людей. Я прийшла до вас з рідних, але чужих нам міст, залитих чужою, московською мовою, наповнених гомоном поліцейських кроків...

В тому натопі, серед чужинців і зневіреніх своїх, я була така самітна!

В довгі дні і ночі мучила мене туга за життям підпілля, у якому не треба було підступно усміхатися до ворога і зносити мовчки

удари в лицо будьякого п'яногого офіцера, що його скрізь можна зустріти.

Ця туга зростала як пристрасть, як непереборне бажання, коли в ресторанах треба було засідати біля столиків з нашими катами і простягати до них ввічливо руку. Тоді я відчувала з усією розпукою, як дуже хотілося мені засісти біля наших вогнищ, друзі, як дуже хотілося послухати вашої розмови, ваших слів, простих і одвертих слів. Я так давно не чула їх! I хотілося піти з вами в підпільні рейди, щоб чути, як скрикують смертельно ранені вашою зброєю окупанти-злочинці...

Я підносила очі і — бачила тих же злочинців напроти себе. Вони сиділи свободно і попивали вино. В моїх очах спалахувала ненависть. Я гляділа на їхні руки — і мені ввіжалися на них сліди вашої крові. Я зустрічалася з їхніми очима — і вичитувала з них жахливі картини їхніх нелюдських учинків: дими пожарів, валки обідрианих, голодних кістяків-селян, труп яснокучерявої дитини...

Як сильно я відчувала бездонну пропаст, що відгороджувала наші душі! Ніщо на світі, ані нині, ані в прийдешньому не в силі було її заповнити.

Із тією нестерпною свідомістю я мусіла звертати до них привітне лице і ввічливо продовжувати розмову. В таких розмовах вони невідмінно згадували наш край і наші святощі та довго, безглуздо ретоталися. Я мусіла сміятися разом з ними, хоч гнів заливав мое серце, стискав кліщами горло і давив проклоном уста. В такі хвилини я навіть не думала про смерть, що чигала на мене, ані про тортури в підвалих МВД. Мені здавалося — смерть була б легша.

Так зближався зв'язок до вас, зближалася наша зустріч і в ті дні щораз частіше навідувалася мене думка, щоб просити провідника про інше призначення, або хочби про коротку перерву в роботі. Я знала, що він не відмовить мені, бо така праця в мене тягнулася вже літа і вона могла б вичерпати навіть найсильнішу людину.

Я повернулася до вас. Повернулася з ворожого кубла і ночі підпілля проковтнули мене як свою дрібну, складову частину.

У вашому таборі спалахнула вечірня ватра, і під тихий бойовий спів ваш, друзі, я на боці звітувала провідниківі...

Мої осяги задоволявали його. Він, вислухавши звіту, довго мовчав. Я знала про що він думав. Ідучи за його думками, я, здавалося, бачила, як ви розтягаєте підпільну сітку в прослідженіх мною містах, як вона починає діяти і валити заміри ворогів там, де він цього найменше сподівається. Я бачила, як падають поцілені кулею атентатника ті ж самі злочинці, з якими я ще так недавно ввічливо говорила. Чи сподіються вони, що печать смерти наложила на них моя власне рука?

Я бачила наші нові успіхи, друзі, яким я промостила шлях. I, здавалося, я чула, як після кожного вашого успіху зідхають з полегшою мільйонні груди нашого замученого народу. З усіх усюдів нашої широкої землі линуло до мене це зідхання як нагорода. I тоді я зрозуміла, що ніколи не зможу сказати провідникові про мою втому, про мої сподівання.

А він все ще мовчав. Я відчувала: ще хвилина, ще одна хвилина, ще одна хвилина — і він, може, скаже мені ще цієї ночі вирушати знов... З-за гір налітав вітер, будив дрімаючі смереки, наповнював провалля клекотом і шумом, ловив мене за полу вітерого

старого плаща і тягнув кудись у незнану буряну темряву. Тихими нетрями лісу пробігала дрож неспокою... В мене була дуже втомлена душа.

Ви давно вже скінчили співати, друзі, а я дальше стояла мовчки, з затисненими устами — з них не злетіло ані одне слово.

Врешті провідник почав говорити. Він говорив мені про новий пункт, який треба було прослідити, про мій контакт з большевицьким партійним комітетом в облцентрі „х“. Я слухала уважно його слів, хоч у мене здригалася від них душа, хоч скигліо протестом недобите право людини на відпочинок — на відпочинок хоч раз у житті.

А коли провідник звернувся до мене з запитанням, чи відійду сьогодні, чи, може, схочу залишитись у вас ще кілька днів, я відповіла твердо:

— Я відійду сьогодні.

* * *

Крутими стежками я сходила з гір туди, де тягнулися чорні залізничні рейки — щораз дальше від вас, від вашого вогнища, коло якого я думала відпочати.

Передімною били в небо заграви електричних вогнів далеких міст. Я, малий сірій розвідчик підпілля, спішно верталася до цих заграв...

ІШЛА ЗИМА

Ішла зима... Листя тихо шелестіло, осувалося з високих дерев та клалося довкола нашого табору одне побіч другого. Була осінь. Морозні ночі зустрічали нас в колибі біля засвіченої лямпи, похиленіх над звідомленнями. Ми виготовляли новий плян праці.

Праця! Вона була для нас усім. Вона була винагородою за передчасні зморшки на чолі, вона була благословенням втраченої матері і ласкавим усміхом ніколи не знаної дружини. В обличчі смерти вона була нашим безсмерттям! З кожною годиною вона наближала день волі нашої країни і тому давала нам стільки щастя!

Коли після довгої безсонної ночі думки відмовляли послуху і голова безсило хилилася на груди, ми, наче торкнені невидимою силою, зривалися, притирали очі і питали себе, що ще? Що ще пині зробити? Адже спочати не можна, коли весь народ взиває безсловним, але незмірно болісним, криком: рятунку!

Ішла зима і з нею йшло нове життя: життя. Це було може безглуздо, — адже і в лісі наше життя так само безперервно гасло, як короткі спалахи метеорів. Але це і не було так безглуздо. Літом, коли сніги зникали з наших піль, а неспокійні вітри переганялися в незнану далеч, підпільна організація шуміла буйно, як звільнені з льодових оковів гірські потоки. Тоді нам було ніколи думати про смерть, а, значить, і про життя. Але зима заносила снігами всі дороги і багато з нас гуртувалося тоді разом на спільне зимування. Нам бажалося бути тоді з найближчими товаришами і зверхниками, щоб не трапилось часом пережити їх.

Так виникало у нас на зиму питання життя. Чи за те осудите нас ви, що колись читатимете сторінки нашої історії?

І мені хотілося цієї зими бути з вами, друзі, з тобою командире...

Одного дня, коли сиві мріяки розтягнулися між деревами і за-
висли там німі, та нерухомі, ти покликав мене, командире, і сказав,
що на зиму мені треба від вас відійти у зв'язку з моїм останнім
завданням.

А коли я мовчав, ти підніс на мене свої уважні очі і сказав:

— Там також буде вам безпечніше. Я сподіюся, що на цей
пункт може наскочити ворог.

О, чому ти сказав мені це, командире?!

В моїх грудях невидима струна натягнулась до крайності і —
урвалася. Вона зйокнула, як смертельно ранена людина.

Я знаю, ти думав про те, що я хворий, що в мене немає однієї
половини легенів, що нирки мої знищила німецька тюрма, що
останніми місяцями опускали мене зовсім сили, — але це все було
таке маловажне!

А ви всі? А ти, командире?!

І хотілося крикнути: Я не хочу відходити, щоб зберегти себе!
Я хочу залишитися з вами, і, коли вже сил у мене не стане, заги-
нути на ваших слідах, на слідах, якими ви відступили!

Але я стримався. Усвідомив собі, що це не про мене самого
йде. Тут іде про завдання і, щоб його виконати, треба мені мати
інші умовини. Я вже давно не належав до себе.

Тоді я глянув тобі в очі і сказав тихо, але з притиском, щоб
задушити те супротивне, що ворушилось в грудях:

— Ви вирішили.

Ти мовчав і твої очі гляділи довго в далеч. В них, я бачив,
спалахували такі турботливі, такі теплі блиски.

Мряка піднеслася вгору, і ліси стали буро-темні. Може від того
так потемніли наші обличчя?

* * *

Я відходив у соняшний блакитний день. З наших грудей злі-
тала молодість і била крилами попід ці блакити, все вище і вище.
Вона була сповнена силою, і на неї навіть не відважилися насту-
пати вітри.

Ми поглянули собі в вічі і замовкли. Я ждав: може ти мені ще
щось скажеш, хоч і знов, що ти вже не маєш що мені сказати. Ти
передав завчасу увесь інструктаж, а іншої мови наші уста не знали.

Ех, командире! Чому воякові не вільно заплакати? Ні, не
заплакати, тільки так, опустити одну, одиноку сльозину? Це сміш-
но, правда, але це було б легше. Бо вона, пакосна, скапує в сердце
і росте там, розливається, як гіркі, глибокі хвилі моря.

Ялиці коливали темними віграми, і горю тихо, але виразно
ріс шум. Мені видавалося: це так шумить Україна... В шумі цім,
в його далекому гомоні, мені знову причулося розпучливе: рятунку!

Тоді я спішно зголосив тобі відхід і обернувся. Разом з двома
повстанцями я сходив згори, крок за кроком, щораз то швидше...

Ти все ще стояв позаду і глядів за нами.

Чи зустрінемось ще? — Я не знов. Але знов, що до кінця своїх
днів я і ти спішитимем на цей рятунок.

Смерть поета

I.

Був собі раз поет, але не з тих, що ми привикли їх тільки так називати, правдивий поет. Його серце було таке простодушне, як бажання дитини, і бриніло, як вулій. Там народжувались чудові думки так природно, як травичка росте весною, його почування були такі чисті, що підносилися до Бога, до доброго Бога, справедливого, як промінь світла.

Часом, коли відчував, що в нього переливається снага й щось невимовне застягало йому в горлянці, як куля в балесті*), — писав вірші. І боровся вперто, завзято зі словом, щоб воно висказало все, що він відчував. Але вповні не осягав цього; ніколи він не був вдоволений.

Добрий Господь, там на висоті, зазираючи через зірку, опершивсь на груди шовкової хмаринки, приглядався занепокоєний його боротьбі. І бачив, що одна нота відтворена на скрипці, гора заквітчана снігом, ослик, що рвався на пасовище, розбуджували в нього плач, а часом усмішку.

І Господь, добрий Господь, запитував його:

— „Антоніо, чого ти плачеш!“ — або стисліше — „чого підсміхаєшся?“

Він відповідав: „Господи, чому речі, що виходять з Твоїх рук, наповнюють мене сумом або радістю? Прости мені, Господи, але я такий нерозумний!“

Іншим разом Господь, добрий Господь, дивлячись на завзяту боротьбу з проминаючими словами, питав його лагідно:

— „Кого ж шукаєш у своїх віршах, мій сину? Бачу, що ти дуже занепокоєний!“

Він, хлипаючи, відповів Йому:

— „О, мій Боже, кого ж маю шукати крім Тебе? Але не можу зблизитись до Тебе! Шукаю щось в моєму серці, щоб жертвувати Тобі, але не знаходжу нічого!“

Бо Божий погляд є такий проникливий, що найгрубша одежда людини для Нього є прозорим склом. Він бачив, як звідтіля підносилися золотисті проміння й аромат, якби зі свіжо зрошеніх піль.

II.

„Я піду до неї, але вона до мене не вернеться“.

(Друга Книга Самуїла, XII, 23)

Коли прийшла його весна, Антоніо вступив у викладові залі. Шукав в науці пояснення для своїх протирічних ірій, для своїх турбот, скорих, як зірки, що переганяються по вічних площинах небосклону. Шукав їх в розумуванні, але й там їх тимбільше не знайшов; де, що було хмарою, перемінилося в дощ: „Так, там було щось більше від науки, і щось більше від розумування“.

Продовжуючи розшуки, як прочанин заглядав по закутинах душі, яку в тому часі прикрашував зелений блющ. Шукав по кни-

*) Стародавня гармата.

гах; назовні тільки одне вдоволяло його повністю, яке було особливо пригадне: природа, яку Він написав, щоб Його діти вчилися читати.

В своєму літі Антоніо подався до міста, яке показалося менше гарне, як він думав. В місті пізнав дівчину. Заручилися. Ходили на далекі проходи, ніколи не розлучалися; зривали квіти сині, червоні, жовті, любувалися кучерявою травою, а кожне слово, яким обмінювалися, було подібне до пестощів. Під вечір, коли верталися домів, обов'язково задержувалися під вікном одної хатини. Обоє суджені любили дуже дітей і припавши лицями до скла, слідкували уважно між фіранками.

Вона говорила: „Розкіш глядіти на них, коли вони самі розбираються. Найперше показується з рукава блузки рам'я, потім висовується рука; чи, добре бачу, скарпеточки, що зсуваються з сильної, круглої ніжки, пізніше висувається стілочка, яку, цілуочи, можна б з'їсти; я це зробила б, напевно!“

Антоніо, цілуочи її руки, тільки здобувся на фразу: „Ох, ти моє призначення!“

Повінчалися.

І тоді, коли Антоніо проходжувався самітно по закутинах своєї душі, сьогодні ярко освіченої, відчував при своєму боці мовчазну тінь.

Минули літа.

Антоніо писав вірші, в яких хотів наслідувати гармонійні співи, які засіяла в ньому Божа правиця. Дружина, якої лоно не було благословене, читала понад рам'я Антонія вірші, і її пальці голубили ніжно волосся, як роблять це матері, щоб зігнати злий сон з очей своїх дітей.

Він говорив: „Не знаю, чому Господь привів мене на землю: не можу заспівати нічого нового.“

Але дружина намагалася його заспокоїти: тільки зі сходом сонця народжуються всі ранки, а в серці людини все повинна цвісти любов, поети повинні співати нове, не дивлячись позад себе.

Одного дня дружина захворіла і досвітком спокійно згасла. Антоніо здобувся тільки сказати: „Ох, ти моя суджена!“ — відчуваючи при цьому, якби щось з гуркотом обвалилося.

Серце його спопеліло. Шідвів голову, щоб нарікати на Бога, але не сказав нічого, завваживши, що з нескінченности гляділи на нього Його очі.

Прийшла його осінь. Антоніо, самітний Божий ремісник, продовжав свою працю. Як мальяр або необдарований поет, розкидав свої простодушні і щиросерді вірші. В них був дух його предків. Антоніо, співаючи, старівся. Люди вкрили його безволосі виски зелененьким лавром, але він не радів, знаючи, що в них не цвіте любов, тільки байдужість. Тільки якийсь придуркуватий — один з улюблених синів доброго Бога — слухав Антонія, розумів його, відчував, благословив на боротьбу Антонія зі смертю, що розжидалася в тих мелодіях.

Шукаючи Бога, Антоніо часто відчував свою пропащість і кликав голосом прокльону: „Пане руїни! Шаную тебе, бо виживаю, бо тремчу; з моєю молитвою припадає до землі серце богохульне.“

Але хула, справду, була щирою молитвою, і плачем, і спра-

гою до Нього. Господь, добрий Господь, підсміхнувся і сказав: „Твоя хула — це спрага, і любов, і голод: не дури сам себе, мій сину“.

І врадувався Той з висот, бо бачив у своїй дитині Антонію душу, що була пригожа для чару, краси, можна сказати, для чуда.

III.

Одного літнього дня проминула зима його життя. Антоніо відкрив прислони свого вікна; оставші вслухуючись в пронизливе сопіння на вулиці, якби рев великанської бестії: чотири апокаліптичні ізидії, білий червоний, чорний і виницільний руйнували села, міста, гори й урожайні поля.

Вийшов. Слідкуючи за поглядами всіх, завважив червоно-кристову хмару, що звисала з неба.

— „Чи направду це від Бога?“ — думав у своїй душі.

Почалось щось дивне над травами, в квітучих кущах і на білій долівці до сьогодні неткнених церков; все було пристрасті і спустощення. З виглядом повним болю Антоніо оглядав розбурхані хвилі серед людства з пересохлими устами, спітнілими вискаами, з пальцями, які жадібно шукали контакту з солодкою кров'ю. Приглядаячись сценам, вчув коло себе слова молодого блазня:

— „Було б більше вказане, щоб народи висилили на фронт власне старих. Сумно глядіти на цих юнаків. Але на вид полків вісімдесятлітніх, які шкандибаючи на фронт і вимахуючи своїми палицями, співали своїми старими, похриплими голосами: »Ніколи не вернемось, хлопці; ніколи більше не вернемось!«“.

Не раділи б ви з ентузіазму?

Антоніо вернувся до своїх віршів, але спокій не вернувся більше до нього.

Кожного дня почував себе все більше осамітненим. Люди, яких він так любив, були чимсь іншим, як він вірив. Його переслідували дикі голоси, захланні бажання, він знайшовся серед болотяних випарів; був, як цвітка вирвана з поля і кинена на середину площі, яку всі місили ногами.

Хвиля війни, схопивши його на своє лопо, кинула його голого в одне село Альта Савоя. Там прожив свої останні дні серед байдужих, чужих йому облич. Кожного дня на знак молитовного дзвону бачили його, як ішов поза село. Він, бідний вигнанець, переслідуваний тugoю до своєї батьківщини, вірив, що на обріях простору, бачив олив'яно-сірі горбочки, головаті дубові гайки своєї землі; в його серце верталися привиди ростучих сосон і журчіння потічків. Предивно, нагально все змінялося і він залишався самітний із своїм відвічним питанням і молитвою.

— „Боже, Боже! Куди летить стрімголов це століття війни, болю і смерти? Боже, не залишай мене самого з моїм гірким неспокоєм!“

*

Помер, цілком просто, — з голоду. Якийсь ремісник відвіз на візочку його тіло на маленький цвинтарець, положений у підніжжі гори, на якому шумлять кипариси. Там лежить у приємній тіні тополі, яка, коли подує легенький вітрець, скрипить, як щогла ко-

рабля. Коли земля падала на його домовину, в резонансі чути було поважний голос: „Був добрий, і справедливий, і любив красу; жив у чистоті й досконалості“.

Незримі руки, руки доброго Бога, написали під його ім'ям два слова, тільки два слова: „Кор кордіюм“, які між людьми доброї волі означають „Серце — серць“.

Сьогодні ніхто не згадує Антонія. В погідні ясні ночі, коли вітрець повіває, якщо підійдеши тихесенько, на пальцях, можеш бачити, як його ясне, як словова кість чоло підноситься в напрямі батьківщини, ожидаючи ...

Авторизований переклад Дмитра Бучинського

АДОЛЬФО ЛІЗОН (ADOLFO LIZON), доктор філософії, професор університету в Мурсія, який сьогодні майже всеціло посвятився письменницько-журналістичній праці. Практично кореспондент цілої португальської преси, яка цікавиться культурно-літературним рухом сьогоднішньої Еспанії.*)

Серед модерністів еспанських новелістів, між іменами Хозе Марія Санчес Сільвія, Рафаель Гарсія Серрано, Кармен Ляфорет, Ігнасіо Агусті, Помбо Ангульо, Педро де Льорензо, Хозе Марія Гіронелля та іншими, — історик еспанської літератури Густаво Гілі, на першому місці ставить Лізона, називаючи його „найбільшим і справді оригінальним письменником молодого покоління“, який показав себе тонким сатириком з тінню знаменитого гумориста, якому не бракує емоцій.

Критик Цезар Гонсалес-Руано називає його обдарованим реальним оповідачем, що поєднує у своєму сконкретизованому стилі, який часом нам виглядає надто ригористичний, людські постаті живі, гарячі й милі. Коли говорити про стиль, то значить говорити про людину. Серед нової літературної еспанської генерації не можемо натрапити на стиль і людину, більше прикріплена до землі, як Лізон. Він як мечем рубає цільно і при світлі сонця і місяця.

Народився він в 1919 році в Оріуеля, письменницьку працю почав на 26 році життя, друкуючи в 1936 „Navegando en la Mar Alta — Плавба по повному морі“, де дає спробу характеристики поета Г. А. Бекер, в 1940 пише „Brigadas internacionales en Espana — Міжнародні Бригади в Еспанії“ — обі праці стислише належать до наукової белетристики.

Як поет, Лізон став відомим в 1941 році, з появою збірки поезій „Díapason de lamauerte — Діапазон смерті“, а дійсно на язик літературних критиків попав в 1944 році зі збіркою оповідань „Cuentos de la mala uva“, які на нашу мову можна переложити „Оповідання гіркої дійсності“, якими пише Б. Мостаза. „Лізон заакредитував свою добру поетичну прозу, дав доказ, що вміє писати й розказувати“.

В 1947 з'явилася повість „Saulo, el leproso — Прокажений Савло“ з нагоди якої академік Евгеніо Монтес пише: „Початкова літературна діяльність Адольфа Лізона йшла в напрямі між непевним суб'ективізмом і його персонажем з іронічними прикметами, в яких не було вольової стійкості, однаке, це не перешкоджувало ніжному почуванню квітистої весни. То був найпевніший спосіб, потрібний для створення віддалі і перспективи, необхідні для думки. Він був, якби маневром, був для нього прологом до дальнішого всього поетичного і гуманного, для сердечного наближення до твердого й зраненого серця нашої дійсності. Виходячи з цього залеження, треба сказати, що він зробив усе з артизмом, а зокрема в оповіданні, яке, в дійсно великих, Серван-

---

*) Професор Еспанського Інституту в Лісbonі.

теса і Діконса є все іронією і поезією чи любов'ю. Ці якості, які служать засобом для мистецького стилю, по тяжких спробах знайшли своє завершення в Адольфі Лізон.

Повістю "Historia de una sonrisa — Історія однієї усмішки", Лізон розбив всякі сумніви критики, показуючи себе знаменитим прозовим драматургом і не меншим естетом, мандруючи з Героїнею Бетті по всіх мітарствах німецької дійсності, які створив окупант у Франції в часі другої світової війни. (Б. Мостаза).

Тепер всі чекають на повість "Lusitania Expresso — Люситанія Експрес" — яка, як заповідають приятелі Лізона, має бути „повістю, над якою будуть дискутувати...“

Наше оповідання „Смерть поета“ є з циклю „Оповідань гіркої дійсності“, яке уважають найкращим, і критика, і сам автор.

Д-р Д. Бучинський

Олекса Ізарський

Будинок на розі

Письменників приятель лікар Будаговський поставив цей будинок. Стрункий, чіткої лінії, а затишний, з відкритою кожному душою. Ясним був настрій будови з щільно складеної тонесенської сіро-жовтої чи піщаної цегли, що здавалася природнім каменем. Ясним був настрій в моїй уяві все зачинених вікон вітальні в центрі будови й — з обох боків — спарених, все навстіж відкритих: в білих рідких гратах, крізь які залітали до хати джмелі й дмухав з вулиці й двору натхнений ранком вітрець.

І сьогодні здається мені, що на розі Садової та Кам'яної, на вкритому тіннями каштанів пішоході, в садку, за буряковим планчатим парканом, все ще стоїть то пишне літо. Тоді мені вперше здалося, що будинок Короленка випромінює тепле світло. Тоді ж вперше було прочитано „Кристофа“ й Цвагову біографію Р. Роллана. Не вірилося, що я не бував на н'ятому поверхі зовні звичайного будинку на бульварі Монпарнас, недалеко парку Люксембург. А моя „домашня вчителька“ й приятелька Наталка Олександровна Вєтвініцька (по чоловікові) — співорганізатор і душа петербурзьких Вищих Жіночих Курсів — підливала масла в огонь. Розповідала про перше в їхньому товаристві читання Ролланового „Кола Брюньон“ її найближчим приятелем академіком С. Ольденбургом: „висока публіка“ була вражена „непристойністю“, вульгарністю твору й здивована смаком Сергія Федоровича. Або про зустріч цього ж гуртка з Короленком. Дами почували себе скандалізованими: на вечірку письменник прийшов — о, жах! — в барвистій краватці...

Так внедовзі довкруги полтавського будинку на розі містечкової майже Садової — Короленко любив неспішний темп життя й атмосферу напівсільських передмість — і Кам'яної: всього кілька кварталів будов (з них кілька кам'яниць), а то ще незабудовані пустірі, бур'яни в долину й на гору, аж до садиби Панаса Мирного „Зелений Гай“ — зімкнулися в коло „сумління Европи“ й українське „сумління Росії“. З бітом часу, аби зруйнувати цей дуалізм на користь тріумврату, до них приєднався Герман Гессе.

Пізніші надбання — і люди, і книги, — легко й самозрозуміло включалися в це коло. Мені здається, що Франсіс Жамм писав свої

книги в Полтаві, десь біля Садової, що лист Гофманстала до А. Кіппенберга з гарячими рекомендаціями видати книгу поезій в 1909 р. мало кому відомого Ганса Каросса я мусів вперше зустріти в Короленків. Такий цей лист і такий Ганс Каросса — поет і практикуючий лікар. Поет біля заставленого реактивами столу. Садову нагадує дружба Г. Гессе з нічим не видатним товаришем з латинського семінара в Маульброні, що до смерті в 1943 р. писав поетові листи латинською мовою. Історія старомодна, проте рідкісна в наш час. За нею стоїть душевна й світоглядова скристалізованість, вірність принципам, вірність собі.

Такою була атмосфера полтавського будинку Короленка. Будинок і садиба були наче екстериторіальні. В революцію і по смерті письменника, а пізніше також дружини його. Я вірю — ще й зараз, по смерті письменникової доньки Наталії Володимирівни в цьому році, — доки живе остання з жіночої залоги цього чужого в советському морі корабля: Софія Володимирівна Короленко. Остання, бо закордон давно вже доходили чутки про смерть Анни Леопольдовни Кривінської — близької Володимирові Галактіоновичу людини й редакторові його творів. Ці так не схожі одна на одну жінки роками плекали притаманну родинному будинкові письменника атмосферу. Тверда й принципова — не випадково з родини фанатичних революціонерів — дружина письменника Євдокія Семенівна, старша донька Софія Володимирівна — сама бадьора ясність і самоопанованість, молодша — ніжна Наталья Володимирівна, по чоловікові Ляхович, і віруюча в бессмертність доброти людської Анна Леопольдовна розробили й, частково, видали його архів, зокрема щоденник, записні книги, листування, останні томи „Історії моого сучасника“ та допомогли науковій розробці біографії та літературної спадщини В. Г. Короленка. Скільки приїжджих людей, заглиблих у рукописі й першодрукі, я пам'ятаю за поставленим для них у вітальні письмовим столом!...

Покійна Наталья Володимирівна постійно жила в Москві. Але в родині її любили, страждали її непоправним горем — Короленкового зятя К. Ляховича, відомого меншовика й людину великої культури та особистого шарму, переслідували з гімназіальних років до смерті від тифу в большевицькій в'язниці — і чекали її частих відвідин і обов'язкового приїзду на літні місяці. Власне, в Полтаві вона була дома, а не в Москві. В Полтаві ж чекала на неї смерть.

Висока широколиця блондинка, Софія Володимирівна, в моїй пам'яті, все бадьоро входить до вітальні й оповідає про відвідини якоїсь з незчисленних установ, або, пізно вночі повернувшись з Харкова, Києва, Москви, трохи „оглядає“ передпокой в ранковому ще сутінку й тихі кімнати. Говорить і вже йде далі. Вона була (і, певне, далі ще є) директором меморіального музею, а крім того, редагувала, листувалася й ліпила потроху — вона є талановитим скульптором.

Власне, моєю „приятелькою“ була Анна Леопольдовна. Про мій прихід повідомляла її завжди наче незадоволена, надута довголітня служниця Короленок. За кілька хвилин, маленькими, спішними кроками, до вітальні заходила Анна Леопольдовна — трохи зігнута направду мініатюрна жінка в м'яких капцях. Сухе, загострене донизу крейдане обличчя і зовсім свіжі, живі каштани карих очей. Вони вміли аж болісно концентруватися, „зависали“ на одному місці й дрижали від напруги — аби до кінця забагнути чужу душу, людську слабість, горе, складність ситуації, безвихідність по-

ложення, красу самопожертви й геройства (— сестра відомої революціонерки), любов і зненависть. Скупими й обережними були її слова — поки справа не заходила про історію та вплив творів Володимира Галактіоновича, його час і товаришів його. Тоді її старечі панські губи, в фіялкових, наче синяк, розводах, вміли твердо артикулювати безконечно багату гаму слів. То малювати, то чітко окреслювати й називати явище, події і вчинки. Тоді від захоплення й живого переживання починала дрижати її чепурна сивина. В легких, як гусеня, жовтавих пасмах біла голова. Сідали ми до столика перед обставленої стендами, оздобленої портретами („Короленко“ Ярошенка) й фотографіями вітальні. Анна Леопольдовна поправляла цвіті в вазоні й розкривала книгу або діставала з течки приготовані ілюстрації до читання нашого: рукописи, правлені письменником поршодруки, листи, критику. Великою ввижається мені рука Анна Леопольдовни. Ні, короткою, вугластою; трудовою була ця воскова рука. Великий палець давно вже звик настирливо й вміло розправляти розкриту книгу, а долоня пестити надруковану сторінку. До відповідальної праці звикла рука...

Нераз говорилося тут, звичайно, про Україну і літературу нашу та історію нашої революційної інтелігенції 19 ст. А висновком з усіх цих розмов був подив: яким революційним і переможним, на тлі постатей Гоголя і Короленка, був наш рік 1918. В чорному халаті бачу заглиблену в себе Анну Леопольдовну: вона швидко підходить до пошти на Стрітенській, а потім мить приміряється, як зручніше перебігти мармурові східці. Сумна, задумана. Далека.

А Софію Володимирівну бачу в Києві. Ранком вісімка не тільки переповнена — „уквітчана“: університет рушив з солом'янського гуртожитка до міста. На лекції. І над усіма головами в трамваї — сяюче і молоде цього ранку обличчя Софії Короленко. Молоде, як ця молодь довкола.

По смерті Наталії Володимирівни, тягар праці й турбот та відповідальності ліг на ці бадьорі плечі.

Червень, 1951 р.

„Партачі життя... вважають, що лихо є не на те, щоб з ним битися, лише на те, щоб його тактовно обминати. А б'ються хай інші, яких вони вважають за дурнів і то б'ються в якийсь такий спосіб, щоб їх спокій від цього не терпів. Партачі життя нераз мають вистарчальну кількість розуму, щоб зрозуміти, хто має рацію, але ніколи не мають настільки відваги і чесності, щоб стати по боці проповідника якоїсь правди, доки він не став загально знаним і, так би сказати, усанкціонованим проповідником. Вони не стають ні обіч ні проти, але вони і не сидять спокійно, продовжуючи свою „незалежну“ роботу. Вони, як соняшники, хилять свої голови, то в один то в другий бік, залежно від того в який саме бік падає сонце загальної опінії, чи чийогось успіху і де саме можна витягнути максимум матеріальної користі для себе. Під час бурі, під час боротьби, під час гострого напруження двох сторін, коли невідомо кого чекає перемога, вони нездецидовано плутаються між одними і другими, кажучи компліменти то одним то другим, готові стати кожної хвилини при боці все одно якого переможця, помагаючи йому лише в його останньому ударі, щоб цим дешевим коштом купити собі право бути пізніше в перших рядах коло нього...“.

Олена Теліга

Ліричний геній

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ О. ОЛЕСЯ

Олесева поезія в сприйманні читачів і критиків*

Уже першими своїми творами (1903 р.) О. Олесь звернув на себе увагу як „нова поетична сила“. Так його привітала петербурзька українська громада на чолі з П. Стебницьким, що й видала першу Олесеву книжку „З журбою радість обнялась“ (1907 р.). І цю книжку, і дальші його твори українські читачі прийняли з захопленням. Для цього початкового періоду маємо цікаве свідчення М. Зерова, критика, що пізніше, уже в 20. роках як побачимо далі, спробував скептичніше поставитися до поета. Але цим останнім він не знецінив свого читацького сприймання поезії О. Олеся для того часу. „Пригадую свої перші враження від Олеся р. 1906—1908, — писав М. Зеров у ст. „Поезія Олеся і спроба нового її трактування“ (зб. „До джерел“, Укр. В-во, Львів, 1943 р.): — як я вишукав його поезії по тодішніх декламаторах; як вражали вони мене свіжістю й безпосередністю, приємною відсутністю банально-цинічних фраз та учительного тону старіших поетів. Свої симпатії до Олесової поезії я переносив навіть на „Парубоцькі літа“ („Парубоцькі літа — то бурхливий поток“), вірш, зразково слабий і ніколи потім не передрукований. Газетна звістка: „В Київ прибув і редакцію газети одвідав наш відомий поет О. Олесь“ мене хвилювала, а 21. чи 22. жовтня 1909 р., прослухавши на літературній вечірці Українського Клубу в авторовім читанні поему „По дорозі в казку“, я, пам'ятаю, записав у щоденнику кілька безладно-захоплених фраз. Тої ж зими, на другій вечірці, почувши кілька докорів на адресу Олесової мови, я щиро був здивований: мені здавалося, що українська мова „Журбі й радости“, „По дорозі в казку“ і другої книги поезій — бездоганна“. Далі він згадує „свій давній захват, що колись носився... по місті з книжкою „Української Хати“, де вперше було видруковане „Щороку“.

Події 1917 р. пізніших років розширили безмірно коло читачів Олесової поезії, що сприймали його як співця відродженої України, як поетичного, сказати б, проводиря. Про цей час яскраво свідчить (дарма що з ворожих позицій — „радянських“) горевісний В. Коряк. „Вплив поезії Олеся, — писав він у „Нарисі історії української літератури, — в часи революції був величезний. Це, власне, він організував свідомість тієї інтелігенції, що потім активно боролася в військові УНР... проти радянської влади. А для трохи пізнішого часу, уже 20. років „радянської“ дійсності той же таки В. Коряк у пасквілі „Шість і шість“ дав таке свідчення: »Тепер провінціяльні барішенції, вчительки по закутках України, попівни, дочки кооператорів і куркулів вичитують з замилуванням: „Очі розкрила конвалія біла“, „Опівночі айстри в саду розцвіли“... студійці з театральних гурточків виставляють „Етюди“ з млюсним коханням, а завзяті непримиримі петлюрівці після знищення кожної нової

* З уваги на те, що з деякими твердженнями автора не погоджуємося, друкуємо цю статтю, як дискусійну. Ред.

банди на таємних зборах з участю шпигунів УНР декламують „Меч республіці“». Річ ясна, що оті, іронічно перелічені панночки, вчительки, поцівни — це ж тодішня українська інтелігенція, основний споживач української книжки, плюс, звичайно, ще й ті, що вели далі збройну боротьбу за визволення України.

Я з свого боку можу посвідчити, що, бувши на початку 20. років студентом високої школи, так само, як колись замолоду М. Зерров, захоплювався поезіями О. Олеся, а нелегально придбана його збірка „Чужиною“ була для мене однією з найулюбленіших, і я її читав та перечитував, аж напам'ять дещо повиучував. Можу також посвідчити факт великої пошани до Олеся як поета серед членів „масової“ письменницької організації „Плуг“, з його головою С. Пилипенком включно (пригадую розмову з ним на цю тему).

Тимто я не вважаю слушною думку М. Зерова в отій його статті про те, що начебто „певний відплів читачів від Олеся“ в цей поре-волюційний час — „факт безперечний“. Ні, Олесь жив тоді на Україні як повноцінна поетична сила, як вияв тих поривів, що іх тоді брутально була придушила, але ще не вбила большевицька система. І ця його сила для читачів була тим яскравіша, що наявні тоді на Україні видатні поети, такі, як М. Рильський, П. Тичина й інші, не могли вже висловлюватися, сказати б, у пляні національного визволення на повний голос. І коли на початку 30. років Олесеву творчість вилучили зі школи й бібліотек, його стали читати нелегально, потайки.

Що ж можна сказати про читачів, раг excellence про критиків, про їхню оцінку Олесової творчості?

Найперше дав критичну оцінку Олесевих поезій С. Єфремов у книжці „Музу гніву й зневір‘я“ (Київ, 1910 р.). Єфремов дуже високо оцінив поетичний Олесів хист. Пізніше він повторив це в своїй „Історії українського письменства“ (1916 р.), піднісши особливо, з огляду на притаманний йому метод оцінки, громадські мотиви Олесової поезії („такі гарні зразки громадянської, справді висової поезії, до якої по Шевченкові ніхто ще так високо не здіймовсь на Україні“, ст. 304). М. Євшан 1911 року (в „Літ.-Наук. Вістнику“, ч. 2) відзначив, що під знаком Олеся „стояла на Україні за останній час поезія“. З такою оцінкою дожив наш поет до подій 1917—1920 років, коли Я. Можайко заговорив в „Літературно-Критичному Альманасі“ (1918 р.) про „королівську поставу“ Олеся супроти інших тодішніх поетів (Г. Чупринки). Дав дуже високу оцінку Олесової творчості велетень нашої науки й керівний політичний тодішній діяч М. Грушевський у ст. „Поезія Олеся“, доданій до ювілейного видання його (Олесевих) вибраних поезій (Прага, 1923 р.). Грушевський назвав Олеся „найбільшим з нині живучих поетів України“. І це тоді, коли П. Тичина видав уже свої три перші книжки!

Але тоді ж таки, у першій половині 20. років, з'явилися й перші спроби знизити таку загальновизнану високу оцінку Олесової творчості. Ці спроби зроблено й на Західній Україні (разом з наддніпрянською еміграцією), і на Україні Наддніпрянській. На еміграції (і Західній Україні) проти Олеся виступили поети того напрямку, що гуртувалися коло „Вісника“ („вісниківці“) і що в ньому за бойові романтичні гасла були „варязька сталь“ та „візантійська мідь“, ім, носіям вольової бойової поезії, не до вподоби була ширя поезія життя, може й журлива, може, навіть розплачлива іноді (бож у житті усяково буває), але справжня поезія. Є. Маланюк

назвав Олеся „живим мерцем“.¹⁾ На Наддніпрянщині спробували знизити Олеся неокласики. І. Филипович написав статтю з перевідомкою поезії Олеся, прочитав її на зібранні Історично-Літературного Товариства при УАН, а потім надрукував її як передмову до „Вибраних поезій“ О. Олеся (видання „Книгоспілки“, Київ, 1925 р.). До такої зниженої оцінки приєднався М. Зеров у загадуваній уже ст. „Поезія Олеся і спроба нового її трактування“. „Я мушу признатися, — писав М. Зеров, — що майже цілком приймаю нинішню оцінку П. П. Филиповича“ (ст. 230). Очевидчаки, неокласикам Олесю був не до смаку через те, що в нього не було тих „контурів строгих“, яких вимагав від поезії цей метр неокласиків, а був безпосередній вияв стихійного лірика (що ми, навпаки, особливо в ньому цінимо, як про це буде мова далі). Це зраджує М. Зеров, порівнюючи поезію О. Олеся — не на його користь — з поезією російського поета В. Іванова. Суху, розумову, сказати б, видущену поезію В. Іванова „Как осенью ненастной тлеет“ наш критик характеризує, як „повну непохитної, хоч і стриманої в вислові (підкреслення мое. — В. Ч.) віри в неминучість справжнього буття“, тимчасом як Олесів стиль визначає іронічним висловом — „фразеологічна буєсть“. Тут він бере в Олеся такі образні вислови, як от море, що „піниться і ллється, в обіймах сонячних і сяє, і тримтить, як образи чайок, орлів, соколів тощо. Зеров каже, що це — »користування образами готовими й умовними, повний набір уже зужитих кліш“. Олесеві орли і соколи, леви й потоки, що „століття знасили гніт“, а потім „розірвали кайдани“, мають численних родичів, братів і сестер, дуже подібних на них з обличчя, мало не двійників у російській та українській поезії. Ремінісценції з українського минулого не надають олесівським поезіям свіжих оригінальних рис, його концепції старовини теж віddaють (відгонять? — В. Ч.) чимсь загальним, уже відомим. Ці сподівання, що „військо козацьке в своїх жупанах розілляться морем по чорних лугах“ або це порівняння грози до гетьмана і козаків:

1) Олесь болюче це переживав, як це видно з його інтерв’ю з кореспондентом „Краківських Вістей“ уже під час другої світової війни. Крім того, в його чернеткових рукописах збереглися віршовані тексти, у яких він це відбиває. Так, у незакінченому „Листі до М. Рильського“ він писав:

Хоч є у кого поучитись
Із еміграції мені,
Ладом і стилем підробитись
І проскакати на коні.
Ta мій Пегас давно не ржє...
До того ж, де це є на світі,
що на коня сідав би мрець?
Мене ж мерцем зовуть піти.

Або в іншому тексті:

Всі живцем мене ховають...
Правда, правда в іх:
Я поранений смертельно,
Я не чую ніг.
Я не йду, а йду — хитаюсь...
Але все ж іду
І на заздрість безголосим
З піснею впаду.

21. XII. 1925 р.

Наче гетьман з козаками
Понад хмарами туля
І із лука блискавками
В ворогів своїх стріля

справляють не сильне враження... живе чуття в них засноване фразою, шабльоном, якого хотілося б не бачити» (ст. 233).

Не подобався також неокласикам прозорий, легкий Олесів символізм, не такий, мовляв, складний, як у Малярме, В. Іванова, І. Анненського, О. Блока. Знаходять вони ще в Олесі наслідування російських революційних пісень 80-их, 90-их років минулого століття, 90-их ХХ. ст. („Хай душі, що повні і смутку, і сліз“, „Ми не кинемо зброї своєї“ й ін.) і оцінюють їх як низькоякісні твори. Як видно із сказаного, неокласики ж започаткували й обмежування Олесової „актуальності“ періодом 1905—1917 рр.

Тільки ж цілком його як поета ні Филипович, ні Зеров ніколи не заперечували. „Але ці ніби суворі висновки, — писав М. Зеров у тій же такі статті, — зовсім не значать, ніби прихильники нової оцінки відкидають історичну роль Олесія, вони прекрасно знають, яким кроком наперед були його поезії в порівнянні з версифікаційним продуктом його старших попередників“ (ст. 236).

Неокласична оцінка Олесової творчості — „обмежене“ відомання його хисту й обмеження „актуальності“ періодом 1905 до 1917 років — вплинула на інших підсоветських критиків, що трактували його так само, — на О. Дорошкевича („Історія української літератури“, 1926 р.), А. Шамрая („Українська література“, 1928 р.). Хоч із цим не згоджувалися такі, як А. Ніковський, Я. Савченко („в літературному надбанні його є чимало таких художніх зразків, що іх ще й досі не перейдено“). „Розсунув трохи“ рамці згаданого періоду „до кінця Самостійної Української Держави — до 1921 р.“ (чому така точна дата? В. Ч.) уже 1943 року, опинившись поза межами советської дійсності, що, безперечно, накидала якосъ критикам оте „зниження“ Олесової „актуальності“, учень М. Зерова Гр. Костюк у ст. „О. Олесь і підсоветська критика“ („Наши Дні“ ч. 2 за 1943 р.).

А вже до цілковитого заперечення дійшов продовжуваць неокласичної школи в теорії В. Державин. Упорядковуючи антологію української поезії в німецьких перекладах „Гельб унд Бляу“, він, почавши від Франка й Лесі Українки, зовсім пропустив Олеся (згадав тільки невиразно в передмові). І це тоді, коли дав переклади поетів, авторів буквально кількох віршів, або й цілком нікому неизвестних. Наявність таких суперечностей в оцінках Олесової поезії й спонукала мене щераз її переглянути.

Про зміст Олесевих творів

Красне письменство взагалі — змістове мистецтво. Воно ніколи не може бути чистою формою, якимись, сказати б, поетичними дзеньками-бреньками (як, наприклад, музика, за винятком, звичайно, тих її видів, що поєднані з мистецтвом слова — опери, пісні). У красному письменстві зміст і форма неподільно поєднані в єдиному синтезі мистецького твору. Проте, це не значить, що не можна говорити переважно про зміст чи переважно про форму, умовно залишаючи поза увагою те чи те, як до потреби. Біда тільки, коли цілком занехаються при критичному розгляді котрийсь із цих природою своєю невіднайдних складників.

І саме таке сталося з Олесевою творчістю. Її досі розглядали переважно з боку змісту, а про форму майже не говорили. Так аналізував його творчість С. Єфремов, простежуючи мотиви „гніву і зневір’я“, і тільки непрямо, при зіставленні, наприклад, Олесевого „гніву“ з Шевченковим він заторкнув і форму, цебто проблему того, як цей „гнів“ висловлено. І чудно: гнів у розгляді С. Єфремова виступає як вища мистецька якість, а зневіра — як нижча. Так наче пессимістичний зміст у літературних творах не може бути висловлений високомистецькою формою! Цілковитий абсурд! Проти цього свідчать численні факти з усіх літератур світу, зокрема т. зв. світова скорбота у Байронових творах чи й болючі плачі нашого Шевченка в його архітворах. А тимчасом навіть неокласик М. Зеров, попри всю свою прилюбність до формального аналізу взагалі, мимоволі збився на єфремівський підхід: відзначивши оту думку Єфремова про рівний Шевченковому „біблійний патос“ у ранніх громадських Олесевих творах, він потім перейшов через „але“ до констатації „зневіри“ як занепаду („справді, звертаючись до третьої книги О. Олесь... знаходимо повну картину журби і зневіри“, ст. 233-234). Тільки в питанні про символізм Олесевих творів і П. Філіпович, і Зеров (а цей останній ще й у питанні про „фразеологічну буесть“ Олесевого стилю), через порівняння його з різними чужими, переважно російськими символістами, отже, сказати б, мимохідь тільки, заторкують і проблему його форми. Всі інші із згаданих вище критиків — Коряк, Дорошкевич, Шамрай, Савченко, Костюк цікавляться переважно тільки його ідеологічним, національно-політичним, громадським значенням і зупиняються тільки мимохідь на формі. Так його розглядають і в різних „ювілейних“ статтях на еміграції.

Я, зрозуміла річ (з огляду на оте твердження про обов’язкову змістовість красного письменства), теж мушу зупинитися на розгляді змісту Олесевих творів, себто на його темах, ідеях, думках, настроях. І треба зразу сказати, що навіть побіжного перегляду його творчості вистачає, щоб скласти уявлення про широчезний засяг, так би мовити, змістового розмаху цього поета. Головні складники того змісту це: 1) особисті переживання, зокрема любовні, „поезія серця“ (пих творів багато — від раннього „Ти знов прийшла“, через відомі „Чари ночі“, через „любов“ до віденських „Урбанікелер, Урбанікелер!“, „Люблю, як перший раз люблю“); 2) родинні відносини (драматична картина „Трагедія серця“, „Над Дніпром“, „Була на світі та удівонька“); 3) лірика природи (дуже багато, зокрема кримський цикль у першій збірці); 4) революційно-громадські мотиви („Три менти“, „Тіні“, „Ха-ха! Ха-ха! Краса яка“); 5) українська національно-визвольна боротьба, її радісне піднесення й поразка („Яка краса — відродження країни“, „О мово рідна, слово рідне“ і взагалі багато); 6) філософсько-суспільні проблеми („По дорозі в казку“ й ін.); 7) поетична творчість взагалі і його власна творчість („З журбою радість обнялася“, „Жита з во-лошками...“); 8) життя української еміграції, зокрема сатиричні твори з еміграційної дійсності („Перезва“, недруковані „Маски“); 9) дитячі п’єси й казки. І це ще всього не вичерпує. Але й цей перелік свідчить про велику здібність поетову щодо пізнавального зацікавлення дійсністю, про його життєву проникливість та спостережливість. Це великий плюс його поетичного генія. І хронологічно охопив О. Олесь великий промежок часу — добу двох революцій, плюс 20-ті й 30-ті роки (з перевагою уже емігра-

ційної тематики). А відбив він цю добу так повно, як ніхто з його сучасників поетів, відбив громадські настрої цієї яскравої доби, її радощі й болі. Це робить його твори важливим документом часу, що ніколи не втратить свого значення. „Поет не схотів обмежитись, — писав М. Грушевський у згадуваній уже ювілейній статті — сферою суб'єктивних поетичних настроїв. Не той був час — і не з тих був поет“ (ст. XI). Щоб це оцінити, згадаймо, як ігнорують сьогоднішній історично-насаженню величезними можливостями все-світніх змін дійсність наші теперішні еміграційні поети.

Так, зміст Олесевих творів — це важливий складник, і без нього ніколи б ці твори не мали такого значення в історії нашої поезії, як вони його мають.

Про форму Олесевих творів

О. Олесь не був би геніяльним поетом, якби він отою ваговитий, як золото, зміст не виявив у відповідно високоякісній і своєрідній мистецькій формі.

У чому ж особливості його формально-поетичних досягнінь?

Олесь поетичною вдачею передусім лірик, яскраво-стихійний („легко писав“, свідчить Г. Лашенко) лірик, з тих, що „народжуються“, а не витворюються через шкільну освіту й ученьство. (В Олеся ж нефілологічна й освіта!). Із жанрового боку його твори це здебільшого ліричні поезії, невеличкі, переважно навіть без заголовків, а це ж останнє характеристичне саме для лірики. Показово, що його намір написати велику поему з гуцульського життя („На зелених горах“) не був здійснений: він дав прекрасні фрагменти, ліричні своїм характером, а не викінчену цілістю. Велика розміром річ — „Щороку“ — суцільна лірика. Правда, є в нього декілька драматичних творів — „По дорозі в казку“, „Над Дніпром“, „Трагедія серця“, „Тихого вечора“, „Осінь“, „При світлі ватри“, „На полонині“, „Земля обітovanа“, дитячі п'єси, але майже всі вони (за винятком тільки таких, як „По дорозі в казку“, „Трагедія серця“, творів без справжньої драматичної дії) „випадають“ з його поетичного хисту, а щодо, зокрема, „Землі обітованої“ (драматизовала історія родини А. Крушельницького, що, поїхавши з Галичини на Наддніпрянщину, уся там загинула), то краще було б, якби він взагалі не написав був її. Не вище стойть якісно і в його пізнішій творчості сприймається як певний анахронізм (була опублікована в „Дзвіллі“ 1944 р., хоч, може, написана й раніше¹) драматична поема „На полонині“. „Театрально-оперовий, трохи бутафорський романтизм“, як це слушно відзначив М. Зеров, знижує виразно мистецьку вартість драми „Над Дніпром“. Правда, М. Грушевський назвав драматичні Олесеві поеми „одним з найцінніших скарбів нашої поезії, але він, либо нь, має на увазі тільки такі твори, як „По дорозі в казку“ й „Трагедія серця“, а не всі драматичні твори, він же каже про „Драматичні поеми“). Словом, Олесів поетичний геній жанрово не такий широкий, як тематично. Але це трохи не загальний закон поетичної творчості, отака жанрова „вузькість“, це бо підтверджується прикладами з нашої і чужих літератур. Так, Т. Шевченко — геніяльний поет — пересічний автор у прозі та драмі, Леся Українка — сильна у драмі та поемах —

1) За свідченням М. Новиченка ця річ написана 1941 р. („Поезія О. Олеся“, „Нові Дні“ ч. 12, 1943 р.).

і слабка в ліриці („Я сама не знаю, — писала вона в одному з своїх листів, — чому мені дрібні поезії не пишутсья“).

Отже, коли говорити про Олесь як першорядної величини зірку на нашому поетичному небі, то треба мати на увазі тільки його ліричну геніальність. Ще С. Єфремов назавв його „великим ліриком“, і досі цього ніхто ще, попри оту загдану вище, безперечно, тенденційну спробу Державина, авторитетно не заперечив. І силу свого ліричного таланту О. Олесь зберігав упродовж усього свого життя і ... на заздрість безголосим з цією „піснею упав“. (Прозою О. Олесь, здається, нічого навіть не пробував писати).

Чи така жанрова „вузькість“ зменшує значення цього поета в історії нашого красного письменства? Ні в якому разі! Його ліричні шедеври були новими цінностями в нашій поезії, як такі залишаться назавжди одним з найвищих її досягів, і цього більш ніж досить для того, щоб його імення збереглося на золотих скрижалах нашої культури. Чи ж не прославився Г. Гайнє тільки ліричними творами на ввесь світ?!

Що можна сказати про метод Олесової поетичної творчості, про той, сказати б, кут зору, з якого він розглядав пізнавану дійсність?

Передусім треба відзначити, що своїм творчим методом О. Олесь причетний до символізму, і символізм якоюсь мірою позначився на характері його творчості. Та це й зрозуміло: Олесь виступив у літературі тоді, коли символізм був панівним напрямком в європейських і російській літературах (900-ті роки ХХ ст.): Саме графічне оформлення його першої книжки „З журбою радість обнялась“ має символічний характер: абстрактні голови жінок, що мали виявляти якісь невиразні символічні ідеї. Виразно символістичного характеру драма „По дорозі в казку“, з безіменними дієвими особами (як у драмах М. Метерлінка, як у „Житті людини“ Л. Андреєва). У менших Олесевих речах символізм виявляється в характері образів, як от, наприклад, у відомих „Айстрах“, що символізують борців за волю, які погинули, не дочекавшись її. Або ще:

В червоній мантії, з мечем, без слова,
Він став і жде...
Яка усмішка загадкова!
Яке обличчя молоде!

Але, не зважаючи на наявність таких виразно символістичних творів і образів, Олесь, всупереч думці М. Грушевського („найсильніший представник українського символізму“), тільки почасти символіст. Символістичні елементи не творять стрижня в його поезії, гублячись, кінець-кінцем, серед іншого матеріалу. (Український символізм прийшов пізніше, 1917—1920 роками, в творчості Д. Загула, Якова Савченка, раннього П. Тичини). Та й більшість його т. зв. символістичних образів — це те, що може бути, як один із засобів образотворення у поетів і несимволістичного напрямку (у В. Самійленка, наприклад, діамант, що лежав на шляху у пилу, як символ української мови). Тимто всі майже дослідники (за винятком тільки М. Грушевського та Гр. Костюка) відзначають недостатність символістичного методу О. Олеся. Ми вже згадували це, говорячи про критику Олесової творчості з боку неокласиків, тепер можна навести ще аналогічне висловлювання О. Білецького (тільки в нього немає негативного висновка із ствердження цього факту). „Його образи чарують (очевидачки, мова тут

про символістичні образи, В. Ч.), і разом з тим жадного не треба напруження, щоб їх розшифрувати“.

Але чи це мінус, отака ясність, прозорість Олесевих хоч би й символістичних образів? Навпаки, на мою думку, це плюс. Дуже добре, що О. Олесь не пішов за Верленом чи Блоком, за „током темнот“ (вислів О. Блока) їхньої творчості. Тоді б він не залишив нам у спадщину отого повноцінного золота змісту, того згущеного сенсу доби, що про нього була мова в попередньому розділі. Що ж насправді являють собою ці його образи? Це здебільшого показ справжньої дійсності (а не вигаданого „потойбіччя“ символістів) у формі „поетичної казки“. Ось як він сам визначає це:

Я в казку дивну свою
Усю фантазію віллю,
Зроблю усе живим, чудовим,
 Таємності, розкоші повним,
І в казці дійсність відіб'ю.

Або ще: Дивною казкою був мені світ,
                                  Так наче він мені снився.

Перевірити це можна б на багатьох прикладах з його поезій, таких, як от гіперболізований образ коханої в поезії „Ти з'являєшся, як ранок“, але за браком місця обмежуємося тільки цим. Такий підхід ми б назвали прореалістичним. Але далі ми б сказали, що в методі Олеся більш просто романтичного чи — вірніше — неоромантичного, ніж символістичного у властивому розумінні цього слова. А пояснити це можна тим, що й неоромантизм у ту добу належав до головних мистецьких течій, ба й переплітався з символізмом як таким (тимто іх іноді й ототожнюють, вважаючи за один напрямок з різними назвами). Неоромантизм, як відомо, прикметний прилюбністю до казково-фольклорного, використуванням казкових образів у творчості письменників („Жар-птиця“ у Баль蒙та, демонологічні образи в „Лісовій пісні“ Лесі Українки, в „Тінях забутих предків“ М. Коцюбинського). Звідси в Олеся русалки в драмі „Над Дніпром“, чугайстер у поемі „На зелених горах“, відьма в п'єсі „Івасик-Телесик“, а також дрібніші явища в стилі з такими словами, як „казка“, „мрія“, „доля“ тощо (про це ще буде мова далі). Але заразом треба зазначити, що історичний український романтизм в Олесевій поезії відбився, всупереч думці Зерова, дуже мало.

Тільки ж і цим — неоромантизмом не вичерпуються можливості Олесевого творчого методу (чи вже методів). Отой його прореалістичний показ „дійсности в казці“ перейшов кінець-кінцем у справжній реалізм. Олесів реалізм чи не вперше заключувся був ще в деяких поезіях з першої збірки, головним чином в описах природи („Літній вечір... Гори в млі“, „Вийди, о вийди!“). Далі став зростати на силі в „жанрових картинах“ з українського побуту („В міщанськім одягу і в рідному вінку“, „Стань, дівчино, стань“), а остаточно змінився уже в еміграційних, зокрема віденських „каварняніх“ поезіях („Урбанікелер!“) та в сатиричних творах з „Пerezви“. З Олесем-романтиком сталося, кінець-кінцем, те, що ставалося не з одним романтиком взагалі, коли життя примушувало переходити на реалізм (Міцкевич, Пушкін, Гоголь, Шевченко). Ось як засвідчив сам Олесь цей натиск життя на його творчий метод, на його світосприймання:

Косять коси,
Луг голосе...
Косять, косять косарі.
А в моїй душі співають,
Срібло струн перебирають,
Грають, грають кобзарі.

У цих „косарів“, як далі про це пише поет, „ноги босі і діряві сорочки“. А коли поет звертається до них із словами: „Ось ви вбогі, босі й голі, а чи прагнете ви волі, чи готові до борні?“ косарі кажуть:

Ми, паничу, луки косим
І вже вас ласково просим:
Потурбуйтесь за нас!

Ще гостріше відзначає поет суперечність між романтичними мріями й дійсністю в незвичайно сильній поезії „Прокляття, розпач і ганьба!“

Усю пройшов я Україну,
І сам не знаю, де спочину
І де не стріну я раба.

Так само й події 1917 року, при всіх радісних на початку моментах, скоро показали свій страхітливий бік. І він писав: „Співають, сміються, а я не сміюсь“. Або ще:

Вона прийшла, як мрія довгожданна,
І вийшли всі назустріч їй,
І всі кричали їй: „Осанна!
Благословенний ранок твій!“
І враз усмішкою гіркою
Їй усміхнулися уста...
І враз показує рукою
Нам на Голгофу, на хреста...

І нарешті: „Ти ж бачиш сам небесними очами...“ (Як у Шевченка: „Оти, Всевидюче Око...“). А скільки таких місць в еміграційних поезіях, зібраних у збірці „Чужиною“! „В журбі я сонцю не радію“, „В вигнанні дні течуть, як слізози“, „І знов страшні чутки“, „Прибув з України і все розказував...“ І інші. А як багато гіркої правди в сатиричних його творах, опублікованих („Перезіва“) і неопублікованих („Маски“)!

Самі мотиви журби, смутку, зневіри — це ж не що інше як реалізм нашого українського життя, болюча правда, і коли поет, справді, як біблійний пророк, плаче, картає, проклинає (як колись робив Шевченко), то це свідчить тільки про його творчу силу; громадську мужність і патріотизм та вміння бачити глибше й далі, аніж це дозволяє іноді пересічним поетам „бадьора“ партійна програма.

Але треба сказати, що символістично-романтичних засобів не позбувся наш поет аж до кінця свого життя. Про це свідчить не тільки драматична поема „На полонині“, що, можливо, як уже казано, була написана раніше, а й такі поезії, як „В'яться понад Нею сови і круки“ (у зб. „Чужиною“).

Відзначаючи дрібніші явища в Олесевому поетичному стилі, треба сказати, що навіть наявність у нього отих „зужитих кліш“, що їх засуджував М. Зеров, — орлів, потоків, левів, кайданів — не знецінюють дуже його творів: поет уміє так їх використати,

так своєрідно поєднати з іншими уявленнями, як це може тільки він, і як не міг робити ні до нього, ні після нього ніхто інший. Коли він, зображенуши український народ в образі орла, каже з болючим докором „Чому ж ти, орле май, під хмари не літаєш, а крила веслали волочиш по землі?“ то ніхто, либонь, не буде заперечувати сили цього образу. Якже ці образні засоби не дуже ефектовні в громадських поезіях, написаних на „злобу дня“ („Хай дужі, що повні і смутку і слів“ тощо), то це свідчить тільки про те, що є в Олеся твори, написані на злобу дня, на противагу, може, російській революційній пісні, що поширювалася тоді серед української молоді, яле яким і сам поет не надавав, либонь, більшого значення. Хиба тут неокласичних критиків у тому, що вони оцінку цих пісень поширювали на ліричну творчість О. Олеся взагалі.

Але ж є в нашого поета багато й цілком оригінальних тропів та фігур. Це ж тільки в нього ми знаходимо „з журбою радість обнялась“, „в слізах, як в жемчугах, мій сміх“, „в вигнанні дні течуть, як слози“, „воскресне гнів спій, безокий“ (епітет), „пташки-віденки щебечуть-грають“ (про жінок). Але особливо ефектовно використовує він засоби поетичної синтакси (фігур) — повтори, інверсію, змовчання тощо. Ми не маємо тут змоги наводити прикладів, але уважний читач міг би самотужки знайти це все в його текстах, особливо ж у „Чужиною“. Римування в Олеся, щоправда, небагате. Здається, він йому не надавав великої ваги, бо, відгукнувшись на закид В. Поліщука, що в нього „обмежені рими“, він збув це жартівливим віршиком (зберігся в чернетках):

Очі і уста —
Борода густа,
Очі і уста ---
Голова пуста.

Очі і уста —
Груди без хреста.
Очі і уста —
Жаба без хвоста.

Про це ж свідчить і наявність серед його поезій неримованих віршів, таких, як „Хвиля“ (в зб. „З журбою радість обнялась“) та деяких у зб. „Чужиною“ („В вигнанні дні течуть, як слози“). Строфічний будові він теж, видимо, не надавав значення. Правда, не можна згодитись із М. Зеровом, який каже (в ст., „Франко — поет“), що кожна його поезія „як не явний, так прихований романс“, бо є ж у нього й чимало цікавих строфічних побудов („Стань, дівчино, стань“, „Косяте коси, луг голосе“, „Не нам, осміяним, сміятысь“, „Коли над нами зійде сонце“ й ін.), але й не можна відзначити в нього такої спеціальної уваги до строф, як це ми маємо хочби в його сучасника Г. Чупринки. У нього майже зовсім немає канонічних строф (за винятком куплета), зокрема ні однісінського сонета. (Це несподіванка, бо ж якраз у його добу сонет був у пошані).

Зате ритмічна будова Олесевих поезій досконала. Це в нього, безперечно, від отії стихії природженого поета. Його система ритмобудови метро- (чи силябо-) тонічна, знаходимо у нього тільки декілька спроб верлібру „Така глибока втома“ у збірці „Чужиною“. Але і в межах тієї традиційної системи він дав багато цікавих ритмових ходів („Жита... пригадую“).

Мілозучність вірша теж велика, можна сказати, просто шевченківська, тільки зрідка трапляються недогляди, такі, як от „в вигнанні“, „з журбою“, „лист в вікно“ тощо. Частенько користується він і з вукою писом („Цілуй, цілуй, цілуй її“ — спів слово'я.).

Мова в нього (з нормативного боку) непогана, з окремими діялектичними явищами (улюблене його „вгледіти“ — вглядіти, „косе“ — косить, хоч трапляються й росіянізми („жемчуг“).

Але на останку треба сказати, що Олесьєва поезія — не просто техніка — і це головне! — а зразок того поетичного, що його важко скопити в аналізі, а можна тільки відчути в безпосередньому сприйманні (читанні чи слуханні). А це ж, власне, й робить його в ліриці найбільшим ліричним поетом після Шевченка. Таке його місце в історії української лірики й визначив М. Грушевський („Україна дісталася поета-лірика, котрого виглядала від часів Шевченка“), так думаю й я.

Річ ясна, що Олесь був поетом своєї доби, відбив у своїй творчості ту добу, разом з мистецькими її прагненнями, але заразом „приніс він і дещо таке, що стало вічним і невмирущим національним здобутком на всі часи“ — М. Грушевський). Цим останнім визначенням касується ота суперечка про те, чи був він тільки поетом періоду 1905—1917 років. Чи був Шевченко поетом тільки середини ХІХ. століття? Відповідь на це останнє питання буде відповіддю й на перше — про Олеся. Якщо ж і є в нього, як і в кожного поета, окрім слабкі речі, то вони не зменшують сили повноцінних його творів, що визначають його питому вагу в нашому культурному процесі.

Олесь впливнув на багатьох інших українських поетів (зокрема на Тичину, Рильського), і це теж свідчить про силу цього ліричного генія.

Стівен Спендер
Stephen Spender

Діялог про модерну поезію

Читач: З читання літературних журналів я знаю, що ви модерний поет. Мушу однаке признатися, що думка покласти вам кілька питань про модерну поезію ставить мене деякою мірою в клопітливе становище. Я нераз пробував читати модерні вірші, але з того нічого не виходить, хоч я дуже люблю читати поетичні твори давніх поетів, як Шекспір, Мілтон, Кітс, Тенісон. Водночас я стверджу, що коли модерні поети вже не можуть писати жодних віршів, то на всякий випадок вони в одному відношенню доконують чогось незвичайного, а саме в тому відношенню, що звичайніх смертників, таких як я, збувають дуже коротко, коли хто з них відважиться спитати: „Чому модерні вірші не є гарні?“, або „Чому вони не мають ніякого змислу?“ або „Чому вони не висловлюють наших почувань з приводу війни?“ або „Чому я не можу їх читати?“ або врешті „Чому вони такі без значення?“

Модерний поет: Коли маю бути щирий, то ці питання дуже великою мірою цікавлять і мене. Проте я маю слухнє право сердитись, що ви так спрошуєте справу й узагальнюєте ці питання. Можна б відповісти дуже просто: деякі модерні поезії є гарні (Т. С. Еліот „Чотири квартети“, Ділен Томас „На пам'ять Ен Джонс“ і Едіт Ситвелс „Зелена пісня“) вони майже завжди мають якийсь сенс, і є теж добрі вірші на тему останньої війни (Ален Луїс, Рой Фулер, Ален Рак, Луїс Мек Ніс, К. Дей Луїс, Едіт Ситвел, коли згадати лише кілька прізвищ).

Читач: Ну, добре, але чому модерні поети не пишуть про те, чим цікавиться звичайна людина, і чому не пишуть так, щоб вона їх могла розуміти? Якби сьогодні жив Шекспір або Мілтон, вони б уміли надихнути нас своїми драмами й віршами на тему великих історичних подій, які ми переживаємо. Вони допомогли б теж зрозуміти значення демократії. Вони б нам створили ідеали, які показали б війну ще більш важкою і корисною. Уявіть собі тільки: Гітлер, як предмет (або тема?) шекспірової драми — це було б ще ефектніш, як Макбет. Вінстон Черчіл був би ще крашою темою, як Генрих VIII...

Модерний поет: Цю проблему ви ще не передумали як слід. Ви вимагаєте, щоб модерний поет показував модерне життя акуратно так само, як Шекспір і Мілтон показували своїм сучасникам. Але ви забуваєте, що ми живемо в зовсім іншій добі, в добі маловір'я, в добі скомплікованих і заплутаних ситуацій, і в добі, коли гуманність стає щораз більше знаряддям техніки. Шекспір писав про світ людини, про світ природи і, може, про світ Бога. В цих силах замикався ввесь людський досвід, і така драма, як „Король Лір“ — де показано короля, що символізує вершини людського духа, а буревій у пустині, як найдинамічніший вислів природи, таємничу всюдисущу думку божеського порядку, проти якого прогрішилися дві Лірові доночки — є, вираженою словами, симфонією цілого життя, яку Шекспірові сучасники сприймали, як остаточну і закінчену. Всі ті сили про які говорить Шекспір у своїх трагедіях, це поетичні сили, і нема чого відкликатися до будьякої іншої сили, якої не було б в образі, взятому ним з життя. Але сучасній людині не можна показувати конфліктів модерного життя засобами „Короля Ліра“. Щоб злагнути велич тих драм, ми навіть забули цілий механізм модерного життя, іпр. підпорядковане становище сьогоднішніх конституційних королів, неможливість щоб ціла держава брала участь у спорі короля, і те, що ми навряд чи були б у стані злякатися пустинного буревію. Сила Ліра лежить у тому, що він має сильне коріння у світогляді, який мав Шекспір і його сучасники. Сьогодні вже нема того світогляду, так що якби ми хотіли сьогодні писати вірші про велич короля Ліра, вони мусіли б корінитися в нашому модерному життю. Замість короля Ліра ми поставили б у центрі когось вроді Перпонтта Моргана, а замість бурі в пустині мусіли б включити в твір тріумфальні перемоги науки і знання над природою, замість законів дитячого пієтизму, закони національної економії і т. п. Очевидно, я трохи перебільшу, але ви, мабуть, уже розумієте, до чого я зміряю.

Читач: Ви, здається, думаєте, що предмет модерної поезії, її символіка й образність мають робити таке саме враження, як теми, символіка й образність вражають людей у справжньому життю.

Модерний поет: Ато! В добі віри, в добі, коли люди справді вірять в гуманність і в Бога, поезія, якої темою буде Бог і гуманність, буде справді великою, бо вона матиме коріння в реальному життю. Але в добі, коли людина вірить у машину й економіку, поезія мусить якимсь чином користуватись їх мовою й образністю. Навіть коли в тій поезії говориться про Бога, все мусить бути висловлене власне тією мовою.

Читач: А все таки сьогодні є поети, які нераз пробують писати вірші мовою модерного життя, і вони пишуть мимо всього

цінні поезії: Волтер де ля Мар, Едмунд Бланден і до своєї смерті В. Н. Дейвіс і А. Е. Гавсман.

Модерний поет: Зовсім певно, що це чарівні поети; і оскільки я можу судити, їх поезії переживуть правдоподібно спроби писання „модерних“ віршів. Однаке, хоч такі поетичні твори є гідні любові супутники модерного життя, ми навчимося з них розуміти наш модерний світ не більше, як із сніву слов'я.

Читач: Але ж вірші складаються не тільки з королів і природи, картелів й індустрії, вони складаються нарешті й з якихсь ідей. Коли ми й сьогодні живемо в непоетичнім оточенню, то все таки маємо такі величні поняття, як свобода й демократія, і в модерному життю є величаві події, як геройство мужів з Арнгему. Чому врешті поети не можуть замовчати про бруд, а замість того писати про геройство й ідеали.

Модерний поет: Ви цим поставили питання, яке наспівно мусить цікавити багато поетів, хоч відповідь, яку звичайно на цього одержуємо, є така, що „поети не дістають надіннення на замовлення“. Фактом є, що модерне суспільство багато говорить про свободу й демократію, але поети є либо вже більші реалісти від самих реалістів. Це значить, що вони підсвідомо вичувають ту правду, яка криється в словах: „ви маєте пізнати їх з іхніх діл“. Якому поетові може здаватися більше ніж іншим людям, непоетичним говорити про свободу тоді, коли в нашому суспільному життю у великих справах кожна людина змушеня до масової акції, а в малих справах свобода є сильно залежна від обставин, які мають до діла з нашою залежністю від техніки.

Читач: Але коли свобода, про яку говориться в газетах, не є справжньою свободою і коли демократія не є справжньою демократією, чому ж тоді поети не створять справжнього ідеалу цих понять і не скажуть, як вони повинні б виглядати?

Модерний поет: Я погоджуєсь з вами в тому, що могла б існувати того роду пророцька поетична творчість і що це було б дуже побажане. Того роду поетична творчість в минулому була: Блейк, напр., творив ідеали на свій спосіб, ідеали, яких його час не визнавав, так само великий італієць Леонарді і так само Вордзворт, і може у вужчому змислі Т. С. Елот в своїх релігійних віршах. Я хотів би вказати і на те, що в часі еспанської громадянської війни Оден, Дей Луїс, Рек Вернер, Мек Ніс, Джордж Баркер і багато інших написали вірші, в яких вони захищали демократію. У Франції під час нацистської окупації було ціле море віршів про визвольну боротьбу, а між ними є й вірші, які ще довго-довго будуть актуальні. Але, здається, вірші про визволення Франції, як і вірші еспанської громадянської війни можна частинно пояснити тим, що вони викликані окупацією Франції німцями. Визволення Франції стало простою і ясною вимогою хвилини, а тимчасом перемога демократії тісно в'язеться з політичними чинниками і з багатьома іншими речами, які з свободою аж ніяк сполучні.

Читач: Ми обговорили з вами багато всяких справ, але ви мені ще й досі не вяснили, чому я не радо читаю модерні вірші.

Модерний поет: Можливо тому, що ви шукаєте в поезії гарної брехні, і замість неї находите досить погану правду. На всякий випадок — в цьому може частинно завинили й самі поети. Проблема — займатися справами загалу, довела модерних поетів до того, що вони забули, що поезія має бути читачеві насолодою,

радістю і розвагою. „Коли якась поезія створена поетичним генієм, то вона сама собі найде дорогу в світ“. Бо в доброму вірші криється така краса, якій не можна опертися, навіть коли вона болюча. Так писав Джон Драйден, а він знов ці речі добре. Так що, шановний читачу, коли ви в двадцятих роках ще далі не радо читаєте модерні вірші, ваша скарга проти модерної поезії показується правдивою, не зважаючи на всі мої пояснення.

Переклав Б. Н.

Проф. П. Ковалів

Поетична інтуїція у Т. Шевченка

Велику роль в поетичній мові відограє т. зв. інверсія, або пеміщення слів. Слова не йдуть одне за одним, як у звичайній розмові, а в іншому порядкові відповідно до поетичної ситуації. Стилістична мета інверсії полягає в тім, щоб, поставивши головне для даної ситуації слово чи групу слів на кінець речення і відокремивши його у вимові павзою і логічним наголосом, цим самим тримати читача в напруженні, підсиливши його увагу до якогось місця. Так, напр., у реченні:

І Катрина
Додолу скотилась
Головонька.

(Т. Шевченко. „У тії Катерини“).

підмет „головонька“ поставлений аж у кінці речення, і читач примушений напружено чекати, що саме скотилось додолу. Очевидно, з цих самих мотивів у народній пісні:

Ой, не шуми, луже,
Лубровою дуже.
(Максимович, 166).

і прислівник „дуже“ поставлений вкінці (якщо не враховувати рими: луже—дуже).

З другого боку, функціонально-стилістична роль інверсії виявляється ще й у тім, щоб висунути на перше місце те слово (чи групу слів), що йому поет надає особливого значення. З цього погляду у Шевченка присудок часто стоїть на першому місці:

Задзвонили у Констанці
Рано у всі дзвони
(„Єретик“).

Розуміється, в інверсії треба зважити також і на вроčистість стилю, римометричну будову вірша тощо. Бо й рима, зокрема Шевченкова рима виконує певну композиційну функцію. В цьому її значення як стилевого засобу¹). Дехто з дослідників вважає, що поети свідомо, навмисне міняють порядок слів, щоб полегшити собі метричну будову або підкреслити значення слова.²). Але це не зовсім так. Ми сумніваємося, щоб поети в процесі творчого надхнення свідомо руйнували граматичну мову. Дуже часто поети в розміщенні слів у вірші керуються поетичним чуттям, поетичною інтуїцією.

1) Б. Навроцький. Шевченкова творчість. К. 1931, стр. 37.

2) Б. Якубовський. Із студій над Шевченковим стилем. Шевч. зб. I, 1924, стор. 74.

Шевченко, мабуть, найменше уваги звертав на будьякі філологічні вимоги в будові його поетичної фразеології. Він творив переважно відповідно до своєї поетичної інтуїції. Поет ніколи не дотримувався якогось віршованого трафарету, бо не це було основною метою його творчості, а вища ідейність, поєднана з геніальністю його поетичного таланту.

Керуючись поетичною інтуїцією, Шевченко дуже часто порушує порядок слів у синтаксичному керуванні. Стиль набирає розтяглого, урочистого характеру:

Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають
(„Тарасова ніч“).

Поетові треба було висунути на перше місце об'єкт „слізоньки“. А крім того, такої форми вимагає й сам характер стилю, що нагадує сумний мотив народньої пісні:

Всі дівочки до церкви йдуть,
Ковалівну на цеп ведуть.³⁾

Широко використовує Шевченко прикметникову інверсію. Це одна з найулюбленіших форм народньо-поетичного стилю з характером урочистості, розтягlosti:

А тим часом вороженьки
Чинять свою волю —.
Кують речі недобrї.
(„Катерина“).

Значення інверсійності прикметника ще більше підсилюється, коли він віddляється від іменника якимсь іншим словом:

Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє;
Де кров текла козацька,
Трава зеленіє.

(„Тарасова ніч“).

З цією метою Шевченко на зразок народньої поезії вживає часто й таких інверсійних форм, де прикметник віddляється від іменника займенником (переважно присвійним) :

І могили мої милі
Москаль розриває.
(„Розрита могила“).

Або:

Сину мій єдиний?
(„Сліпий“).

Порівняймо з народної пісні:

Очі мої карі, горе мені з вами!
(Лукашевич, 79).

Ми навели кілька типовіших прикладів поетичної інтуїції у Шевченка. Ця інтуїція органічно звязана з вимогами народньо-поетичного стилю його поезій. Вихованій у дусі народньо-поетичної традиції, прекрасно обізнаний з народніми піснями і думами, Шевченко відчував усю глибину їх стилевого забарвлення, яке він переносив і в свої поезії. Але робив він це не механічно, не шляхом звичайного наслідування, а шляхом творчого перероблювання рукою великого мистця і неперевершеного майстра мистецького слова.

³⁾ Гнатюк. Пісня про покритку. Матеріали до української етнології, XIX-XX, 252.

Лінгвістичні реманенти Античної України

В другій половині 19. ст. розвинулася одна з допоміжних наук історії — лінгвістика або порівняльна філологія. Початкові етапи розвитку цієї науки внесли частинне непорозуміння в історичні досліди, бо деякі вчені, не перевірши ще грунтовних студій у тій ділянці, почали при помочі „філологічних містифікацій та бакалістики“ доходити до різних, часами дуже чудернацьких поглядів. І в українській науці є сліди тих перших кроків філологічних студій та випливаючих з них різних, не завжди правильних поглядів відносно античної України. Такими лінгвістами були м. ін. професор львівського університету Ізидор Шараневич та гімназійний учитель Омелян Партицький, які досліджували праісторію України „зі слов'янського становища“, виводячи назгу „скит“ від „скита-тися“, „скиталець“ і т. д. Згодом філологія увільнилася від впливів різних псевдонаукових комбінацій і натягань та зайняла належне місце в колі гуманістичних наук, стаючи у великій притоді історичним дослідам, головно в ділянці етнографічних і етнологічних проблем. Порівняльна філологія в парі з іншими науками, як археологія, налеоетнографія, соціологія, відкрила нові горизонти з праісторії України, стараючись виказати, якою мовою, а радше якими мовами говорило населення українських земель в античну добу, десь від Гомерових часів до вчасного середньовіччя, тобто до окончного завершення процесу слов'янізації земель України.

Лінгвістичні реманенти античної України дуже скуні, тимто лі досліди на тому полі натрапляли на великі труднощі з огляду на недостачу джерельного матеріалу, а їх висліди мають радше фрагментарний характер, бо не охоплюють цілості праісторичної доби України, відколи вона ввійшла в тематику античної історіографії. Найстарший народ античної України, знаний з писаних джерел, кімерійці, не залишили по собі майже ніяких мовних слідів. Єдину пам'яткою, що залишилася, є кілька топографічних назв, які подає Геродот (4, 12): Кімерійські Мури, Кімерійський Порт, країна, що має назгу Кімерійської й Кімерійський Босфор. Де саме находилися Кімерійські Мури й Кімерійський Порт — невідомо. Так само не можемо сьогодні визначити докладніших етнографічних чи політичних границь Кімерійської Країни, згаданої Геродотом. Кімерійський Босфор — це сьогодні Керченський залив. Зате назва „Крим“, яку помилково зв'язують з кімерійцями, не належить до кімерійських мовних реманентів.¹⁾ Ця назва багато молодша й походить з турецько-татарської мови (осм. Кирим). Крім кількох топографічних назв, залишених кімерійцями, дійшло до нас ще й кілька царських імен, що з них деякі зраджують виразно іранське походження. На підставі вище наведеного матеріалу важко сказати, чи мова, якою говорили кімерійці, чи може лише деякі імена кімерійських пануючих, належали до іранського мовного пnia. Останнє може цілком добре говорити лише про династичні звязки між кіме-

¹⁾ Vasmer M., Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Tranier in Sudrussland, Leipzig, 1923, pag. 4.

рійцями й іранським світом, чи евентуально про певну політичну залежність кімерійців від іранців, які, користаючи із своєї політичної супремації над кімерійцями, накинули їм свою панівну верхівку. І коли нераз говориться про іранство кімерійців, то лише в строго гіпотетичному змислі.

Десь під кінець 8. століття до нашої ери з'являються на землях України скити, які випирають кімерійців та гонять їх через каспійську браму аж до Малої Азії, маючи, як каже Геродот, „Кавказ по правій стороні“. Скити на довгий час, бо понад чотири століття, були, як панівна верхівка, володарями південнокавказької території. Тому не від речі буде застновитися також над тим, якою мовою вони говорили. Мовні залишки скитів, що дійшли до нас у формі імен та небагатьох відріваних слів, становлять уже багатший матеріал від кімерійського. Але й вони рішуче заскупі, щоб на їх підставі можна було реконструювати бодай частинно скитську мову. Першим і головним джерелом, що передає нечисленні реманенти скитської мови, є Геродот. Оповідаючи про напівмітичних аргіппаїв (4,23) згадує він про їх напиток, що його місцеві називали „асхі“. Так само й назву аримасів виводить від скитських слів: „аріма“ — один, а „сну“ — око (4, 37). Амазонок, як каже Геродот даліше, називали скити „ойорпата“, що означає — мужевбивці, бо „ойор“ — по-скитськи — муж, а „паті“ — вбивати (4, 110). Слово „енари“, переложене в оригіналі „андрогіній“ (4, 67) є, як думас Шрадер²⁾, зближене до санскриту. В мові Авести „нар“ означає — мужчина, в даному випадку з негуючим префіксом: е-нари. Із скитських імен, що дійшли до нас, на окрему увагу заслуговують між іншими такі як: Ліпоксай, Арпоксай, Коляксай — імена скитських родонаочальників, від яких, як це виходить із скитської легенди про походження скитів, мав виводитися скитський народ (Геродот 4, 5—7). Окінчення „-касі“ походить на староіндійське (санскрит) *kshaya* — пануючий, король, і староперського *kshaya-thiya* — король. Як бачимо, іранізм тут виразний.³⁾ Певну кількість скитських слів в характері особових імен дають нам грецькі написи з Танаїс, Пантікапеї, Фанагорії, Ольвії та Тирас, які є опубліковані в Corpus Inscriptionum Graecarum. У слов'янських мовах залишилися деякі іранізми, як праслов'янське „богу“, іранське „бага“ — Бог, собака — іран. „снака“. Фішер старається виказати у своїй двотомовій праці⁴⁾, що в угорській мові є чимало скито-іранізмів. Васмер⁵⁾ каже, що мову скитів треба радше зв'язувати з Авестою, аніж із староперським. Докази, що лінгвістичні реманенти скитів походять з іранського мовного пnia, є поруч доволі обширного етнографічного матеріалу, сильним аргументом до теорії іранства скитів. Воно й опрокудиє здогади таких учених старшої школи, як Нібур, Карль Нойман, а з молодших Міннес і Пайскер, які обстоювали монгольське походження скитів, та ставить їх в сім'ї арійських народів.

З мовною проблемою скитів тісно в'язуться лінгвістичні реманенти сарматів, які прийшли із сходу (области Дону) та, виперши

²⁾ Schrader O., Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde 2 Aufl., 2 Band, Berlin—Leipzig, 1923, pag. 408 і даліше.

³⁾ Schrader — ibidem, подібно висказується Грушевський І. т. Історії України-Руси та The Cambridge Ancient History, vol. III (1929), pag 193 ін.

⁴⁾ Fischer A. C., Erklärung der skythisch — sarmatischen Namen und Wörter aus der ungarischen Sprache, Band I-II, Berlin, 1917.

⁵⁾ Vasmer — ibidem, pag. 21.

скитів більш на захід, стали панами античної України. На підставі Геродотового фантастичного оповідання довідуємося, що сармати (в Геродота — савромати) постали в наслідок змішання двох народів: амазонок і скитських молодців (4, 110—117). Певну спорідненість між скитами й сарматами, що походили з одного іранського етнічного пnia, старається Геродот можливо „спрагматизувати“ у своїй Історії вище згаданою фантастичною реляцією. Наслідок такого змішання був такий, що „савромати говорять скитською мовою, але говорять нею здавна непоправно“ (4, 117). З цього виходило б, що обидві мови, скитська й сарматська, різнилися між собою лише діялектом. Лінгвістичні реманенти сарматів є в порівнянні з кімерийськими і скитськими, досить багаті.⁶⁾ Деякі лексикографи старини записали деяку кількість сарматських слів на конто скитів помилково, в наслідок того, що мимо політичного упадку скитів та приходу на землі античної України сарматів назва „скитія“, „скити“ задержалася дальше до кінця античної доби й існувала довгий час паралельно з новою назвою „сарматія“, „сармати“. Мовні реманенти сарматів свідчать безумовно про їх іранське походження. Сама назва — савромат має походити з Авест. saora — вістря, тобто в дальшому розумінні той, що носить меч. Ясніша позиція мовних реманентів сарматів в наслідок багатшого матеріалу кидає світло й на складнішу проблему скитської мови. Бо коли обидві мови, згідно з реляцією Геродота мали бути дуже подібні і різнилися лише діялектом, а сарматська мова згідно із становом сучасної науки належала до іранського мовного пnia, то тим самим і скитська мова є іранського походження, а скитів треба зачисляти до арійців. Тому Мюленгоф⁷⁾ слушно заявляє, що хто хотів би оспорювати арійську приналежність скитів, той мусить наперед доказати, що сармати не були іранцями й що скитські імена можна легше й цілковито вияснити при помочі іншої мови.

Останками скитських племен, що заховалися до сьогодні на Кавказі є осети, які називають себе Ir, тобто арійці, а свій край Iрон. Їх мова є іранського походження. Осети або осетинці мають походити від аланів, які жили на схід від Каспійського моря і яких ідентифікували з масагетами, отже в сусістві із скитами й сарматами. На підставі отже лінгвістичних даних поруч з іншими етнографічними моментами висунено теорію іранського походження скитів і сарматів, чого речником є один з перших її авторів — Цевс.⁸⁾

При кінці 2. ст. по Христі з'являються на землях України готи — германське плем'я, яке вводить новий мовний елемент, готський. Але напад гунів і спричинена ними нова мандрівка народів нищить готську державу й германські впливи на землях України. У вчасному середнєвіччі (7—8 ст.) по мандрівці народів евразійський терен дещо успокоюється та приходить до певної стабілізації етнічних границь. У східній Європі, а тим самим і на землях України постають нові етнічні відносини, викликані завершенням процесу слов'янізації теренів України, а тим самим новий лінгвістич-

6) Вони зібрані у Vasmer'a pag. 30-57.

7) Mullenhoff K., Deutsche Altertumskunde, III Band, Berlin, 1892 pag. 124.

8) Zeuss K., Die Deutschen und die Nachbarstamme, Munchen, 1837, (2 Aufl.—1904). Dubu: Ebert M., Sudrussland im Altertum, Bonn—Leipzig, 1921, pag. 105 і дальше.

ний елемент праслов'янського характеру, з якого витворилася староукраїнська мова, випереджуючи на довго процес московщення фіно-уральських мовних елементів на московській території.

Можна думати, що предки слов'ян жили на землях України, головно на північних територіях, в сусістві іранського етнічного елементу, що заселяв решту земель античної України. Мюленгоф⁹⁾ каже, що населення Європи було вже укомплектоване, коли іранці перейшли Танаїс і зайняли українські степи. У зв'язку з тим Мюленгоф каже, що в наслідок того праслов'яно-іранського сусідства слов'янський мовний елемент стойть найближче до іранського. Якби так було, то існування праслов'янського мовного елементу в античній Україні мало б ще довшу традицію й дорогою ступнєвого асиміляційного процесу слов'янізації у лінгвістичній площині могло приспівити постання староукраїнської мови у сприятливих обставинах існування культурного пракраїнського субстрату, що ще від доби Трипілля заселяв землі України та пережив усі буревії, які приходили з сторони номадних наїздників.

Богдан Кравців

Кому на користь?

РЕЦЕНЗІЯ НА „КРИТИКУ“ ПРОФ. В. ДЕРЖАВИНА
ЮВІЛЕЙНОГО ВИДАННЯ „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ“

Забирати голос з приводу такої чи іншої критичної статті, в якій так або інакше заторкнені ви особисто, хоч інколи може і не безпосередно, не належить ні до „доброго тону“, ні до приємності. Не надто приємно до того ж починати в такому випадку будьяку дискусію з відомим уже широкому громадянству із своєї необ'єктивності чи може радше суб'єктивності та різкого проявлення особистих симпатій і антипатій українським критиком і літературознавцем Володимиром Державином. Але ж його рецензія, надрукована у мюнхенському „Українському Самостійнику“ з 9. вересня ц. р., такого роду (щоб не висловлюватися гостріше), що деякої відповіді вона вимагає, бо це вже не критика, але критиканство, що переходить межі, принятої не тільки в науковому світі, але навіть у газетній полеміці пристойності.

Забираючи слово в справі цієї „kritiki“ пана Державина, треба підкреслити найперше, що згадане видання „Слова о полку Ігореві“ (Філадельфія, 1950, за редакцією Святослава Гординського) з'явилося тільки заходами і коптом (важко зароблені фізичною працею гроші!) Богдана Романенчука і Святослава Гординського, при співучасті відомого мистця Якова Гніздовського, який безінтересово виконав усі ілюстрації і подбав про мистецький вигляд книжки. Треба теж сказати, що до появи цього видання не причинилася ніодна з українських установ у ЗДА. Не взяла на себе його фінансування, хочби тільки частинного. Автор цієї статті поза вміщеннем однієї праці в ювілейному виданні безпосередньої участі не брав і тому має не тільки право, але й обов'язок ствердити цей фактічний стан.

---

⁹⁾ Mullenhoff, там же.

П. Державин у перших багатословних і помпатичних уступах своєї „критики“ пише красномовно, що ювілейне видання класичного твору власної національної літератури повинно бути репрезентативним з кожного погляду, не тільки з артистичного боку (високорепрезентативність філядельфійського видання „Слова“ з цього погляду він „ласково“ признає), але теж мусить бути „на високому науковому рівні“. Та домагаючись цього, пан Державин, критик і науковець, не виявляє одного дрібного хоч і зasadничого факту, що про таке ювілейне репрезентативне з кожного погляду, і передусім на укового, видання не подумали такі компетентні для цієї справи українські наукові установи, як Наукове Т-во ім. Т. Шевченка й Українська Вільна Академія Наук. Не здогадався теж відзначити 150-их роковини першого друку „Слова“ майже ніхто з українських учених (крім проф. Чапленка, який видав невеличку працю про мову „Слова“) і склалося воно якось так, що відзначали ці роковини своїми доновідами і в американському Відділі НТШ у Нью Йорку і в Літературознавчій комісії НТШ у Філадельфії, і в Літературно-Мистецькому Товаристві у Філадельфії здебільша такі и е на уковці, як Святослав Гординський і Богдан Кравцов.

Цього всього пан Державин недобачає, не бере до уваги (хоч як член однієї з вище згаданих установ і як український учений він повинен теж і сам вдаритися в груди, не уронив бо ні рядка із свого цінного писання для відзначення роковин „Слова“), але з тим більшою залістю намагається „торощити“ ювілейне видання „Слова“ (видане заходом В-ва „Київ“) і „ненауковість“ і „дилетантство“ авторів статей і перекладів у цьому виданні. Роз'яреність його подивувгідна й дуже далека хочби до тіні якоїсь професорської гідності, викликана чи не тим, що і Гординський і Кравцов поквапилися відзначити 150-ті роковини першого друку „Слова“ перед „фаховими вченими“ типу пана Державина, які — якщо далі піде дотеперішнім темпом — відзначать ці роковини за кілька чи за кільканадцять років ...

„Фахова науковість“ і наукова етика пана Державина такі високі, що вони дозволяють йому зводити „нищівний бій“ з „ненауковістю“ („позафахові дилетантські розваги“, найбезвідповідальніше дилетантство і подібні тому перлини) писань авторів філядельфійського видання „Слова“ і навіть кликати українську науку на еміграції „категорично засуджувати ініціативу і писання Гординського та Кравцева, хоч ... піде — ні в одному місці видання не сказано, що це на укове видання, хоч поданих статей не надруковано із т. зв. „науковим апаратом“: бібліографією, примітками і т. п., і хоч згадані автори не приписали собі і не привласнили піде й ні разу будьяких наукових титулів та не заявили жодних амбіцій на такі титули.

Вриваючись зопалу у відкриті двері, наш „фахово-науковий“ критик намагається „торощити“ ненауковість ... ненаукового видання, причому із дбайливістю і наполегливістю гідною крашої справи вишукую „десятки“ текстуальних чи друкарських помилок у книжці, виданій приватним заходом, друкованій у друкарні технічно неприспособленій до друкування інших текстів крім сучасного українського (і так треба дивуватися, що під технічним оглядом вона вийшла коли не добре, то задовільно). Водночас, пригадуючи декілька разів „зразкове на свій час коментоване видання Української Академії Наук з 1926 р., складене академіком Перетцом“ пан Державин забуває згадати доданий до цього „зразкового“

видання (ми не знецінюємо тим величезної наукової вартості твору акад. Перетца) довжелезний реєстр завважених у цьому академічному виданні помилок, виданні, яке — до речі — друкувалося таки в Києві під наглядом і секретаріяту, і співробітників, і коректорів Української Академії Наук.

Наукова метода пана Державина в цьому вишукуванні помилок й огрихів така, що нараховуючи в оригінальному тексті „Слова“, надрукованому в згаданому виданні „понад чотири десятки друкарських помилок“, і подаючи конкретно тільки три, він не дає жодної можливості ствердити чи оті „понад чотири десятки помилок“ це справді друкарські огрихи, чи може тільки різні можливості читання тексту, т. зв. варіянти, яких в самому тільки тексті „Слова о полку Ігореві“ є, як це подано в останньому советському виданні текстів „Слова“ за редакцією В. П. Адріянової-Перетц (М.-Л. 1950), докладно 408 (словами: чотирисота вісім), і які саме належать здебільша до категорії заміни „йор“ на „ъ“ і навпаки.

Але об'єктивність чи хочби тінь якоїсь наукової етики не належать до професорського „доброго тону“ пана Державина і даремне на ній зупиняється. Йому бо, як виявляється далі, дошкулюють не так помилки, як те, що єдине в нас (на жаль! — признаємо ї самі — Б. К.) видання з приводу 150-ліття першого друку „Слова“ з'явилося заходом і за редакцією — як це стверджує іронічно пан Державин — „відомого поета, літературного критика і маляра та графіка“ Святослава Гординського й із статтею теж „відомого поета і (подумати тільки! — Б. К.) громадського діяча“ Богдана Кравцева. Це скандал, коміромітаций... науки, бо, йдучи за інтенцією і пливом думок пана професора, поети, літературні критики, мистецтвознавці не повинні і не сміють взагалі займатися таким літературним твором як „Слово о полку Ігореві“ (пан Державин уперто вживає „Ігоревім“, хоч таке писання відкинула давненько вже й сама „фахова наука“). Займатися „Словом“, коментувати його, писати критичні статті про нього, дозволено — виходить — хіба тільки советським поетам, усяким Шервінським, Новіковим та Юговим, проти фальшування і потворення тексту „Слова о полку Ігореві“ яких „фаховий учений“ пан Державин не здогадався досі запротестувати, чи хочби більше чи менше „категорично засуджувати“. Московським Юговим та Майковим вільно навіть видавати свої „переклади“ окремими книжками з оригінальним текстом, друкованим подалі петітом, статтями і коментарями, але не вільно цього робити — на думку пана Державина — українському поетові, літературному критикові і мистецтвознавцеві Святославові Гординському. Це в очах українського „критика“ пана Державина „спотворення видання“, „мериторична нетактовність перекладача (і редактора в одній особі)“, злочин, який вимагає сурової карі („засудження“).

Дальших „критичних“ завваж та „аргументів“ пана професора з приводу перекладів (вірніше переспіву і прозового перекладу) „Слова о полку Ігореві“ Гординського та його статей про „Слово“ торкатися тут не будемо, не вважаючи себе... компетентнimi і залишаючи відповідь більш покликаним особам. Стверджмо тільки, що для пана Державина в 1951 році словознавство кінчиться працею акад. Володимира Перетца, виданою перед чвертьстоліттям (з деякого погляду справді „найавторитетнішим з усіх дотогочасних видань“) він не дає С. Гординському навіть права „порушувати устійнений акад. В. Перетцом текст“, хоч повідходили від цього

тексту вже не тільки чужоземні, але й навіть українські Словознавці, вертаючись у багатьох випадках до первісного (з 1. видання або з Катерининської копії) тексту, чи й угрунтовуючи нові конектури. Так же само дуже оригінальну і сміливу спробу інтерпретації ритміки „Слова“, подану Гординським і приняту з зацікавленням українськими науковими кругами у ЗДА, пан Державин називає зневажливо „фантастичною“, відмовляючись взагалі її обговорювати, мабуть чи не тому, що виходить вона з української народної творчості і бере до уваги чисто українські елементи, чого так не долюблює „класицистичний“ пан Державин.

Не торкаючись ширше цього й інших питань, ми хотіли б тільки попробувати схарактеризувати „фахову науковість“ пана Державина аналізою його зневажливої замітки про нашу конспективну, надруковану у філадельфійському виданні „Слова“ статтю „Мітологічний світ Слова“, або, як це пан Державин визначає, „коментування мітичної сторони тематики „Слова“ (залишаючи, мабуть, майбутнім геніяльним коментаторам своєї ж критичної „творчості“ розгадання „наукового“ визначення: „Мітична сторона тематики“).

Ця по-державинському класично зредагована замітка така:

»На аналізі фантастичної теорії С. Гординського про ритміку „Слова“ . . . тут не застановлятимемось (просимо вибачення за ординарний полонізм пана професора — Б. К.), рівно ж (такий же неохайній полонізм, як і попередній — Б. К.) і на додатковій статті Б. Кравцева („Мітологічний світ Слова о полку Ігореві“), де між інших (наявний русизм! — Б. К.) різних дивовиж твердиться, що в сі боги Сумерії, Єгипту, Геттітської імперії, Вавилону, Греції і Риму були рогатими, Волоса етимологічно пов’язується з семітичним Ваалом, Бояна з давньогрецьким „пеаном“, гальських жерців-„друїдів“ приміщується в Малій Азії (гали, під ім'ям [чи не іменем? — Б. К.] галятів, в Малій Азії були, але друїди були лише в самій Галії та Британії) і т. ін.«.

Розберемо ж одна за одною названі паном Державином „дивовижі“, виловлені ним у нашій статті про мітологічний світ „Слова“, жалкуючи вельми, що не відважився він привести отих „і таких інших“.

Шерша „дивовижка“, на якій спотикнувся пан Державин, це наше твердження про рогатість богів раннєісторичного й античного світу. Для людей, які знають мітологію стародавніх народів тільки із шкільних підручників, значить, вавилонську і єгипетську релігію тільки з часів їх розцвіту, грецьку мітологію тільки з погомерівської доби, римську мітологію тільки з доби ціарства, а то й пізнішого занепаду, і до того — для „фахових учених“, які знають релігію стародавньої Греції й Риму тільки з культу грецької мітології в добі французького класицизму XVII століття і які уявляють собі античних богів попричісуваних і зодягнених малощо не в „галантерійному“ стилі цього ж століття, твердження про . . . рогатість богів буде не тільки дивовижкою, але й несамовитою диковиною. Алеж конфузії пана професора не можемо в цьому випадку розвіяти бо ж рогатість була таки ознакою й атрибутом божеськості в усіх (навіть у тих, що їх уявляли — наприклад в раннєісторичній Трої чи на Креті — в постаті змії) не тільки богів, але й богинь (додамо на згіршення пана професора) за винятком хіба деяких категорій „менших божеств“. Рогатими були і суммерійський Нанна або Наннар та його другина Нінгаль, що їх атрибутом був рогатий місяць, і єгипетські

Апіс, богиня Ізіс та її син Горус, рогатий бик був символом геттітського Тешуба, пишались священними рогами і Ваал та інші боги Вавилону (іх роги перейняли потому, як ознаку священства, її вавилонські жреці), рогатими були і грецький Кронос та Гея, і первісні Зевес та Гера, і Діонісій, і Позейдон, і римський Сатурн, і Цецера, і Карна, і наші Сварог та Семаргл. Твердження оце наше, чи радше константування не чуже сьогодні і багатьом чужоземним дослідникам і довести його можна великим археологічним, історично-мистецьким і навіть сучасним етнографічним матеріалом. Для українського „фахового вченого“ пана Державина — все це „немисливі плоди уяви та наївності“. Він про це в школі не вчився, а в підручниках не читав і не знає.

Друга „дивовиж“ — це те, що „Волоса етимологічно пов'язується з семітським Баалом“. Тут мусимо ствердити, що пан професор даного місця в нашій статті... не читав. Ми бо доводили там... помилковість тверджене чужих дослідників (між ними і фінляндського дослідника слов'янської мітології Мансіккі) про „семітське походження“ Баала-Бела, висловлюючи здогад, що „більшість вавилоно-ассирійських богів була зовсім не семітського, але сумерійського чи геттітського походження“. Висловлюючи цей здогад, ми водночас ствердили цікавий на нашу думку факт тотожності основного значення обидвох назов (Волоса й Баала), як теж і те, що „божеські функції Баала... тотожні в основному з функціями нашого Волоса“. Де тут, запитаємо „етимологічне пов'язування Волоса з семітичним Баалом“, як це намагається науково сугерувати пан Державин. А може пан професор — нових праць про сумерійців і геттітів (хаттів) не знає і визначає далі ці народи... семітськими?

А вже найкласичніший для „наукової“ методи пана Державина третій його закид („дивовиж“) в наш бік, мовляв, „пов'язується Бояна з давньогрецьким „пеаном“. Прочитавши цю вже таки справжню дивовижу, нам стало неприємно і прикро за самого таки пана професора, за його, скажім делікатно, „наукову“ етику. Ми ж бо в своїй статті пов'язували Бояна не з „пеаном“, але з Пайаном чи Пеаном (знову ж з огляду на тотожність основних функцій нашого Бояна з функціями грецького Пайана або Пеана), а тими назвами стародавні греки і перед ними ще тракійці визначували Аполлона, як теж потому окремого (не тотожного з Аполлоном) бога лікування, віщування і співу, з тих назов пішла, мабуть, і назва „пеан“ (уже з малої букви) — назва пісні, співаної первісно військом під час походу і потому під час різних святкувань. Наш здогад, правда досить сміливий, уважаємо може таки і кращим, як пов'язування Бояна з усякими справді вже нісенітницями в нашій та чужій фаховій науці („Боян — Гомер“, Боян — бо Ян“ і т. д.) і маємо бажання з'ясувати його колись в окремій статті (в рямцях наших „позафахових дилетантських розваг“) ширше й основніше, не зважаючи на всі „протести“ і „категоричні засудження“ оборежненьких панів Державиних.

„Убив“ нас, здавалося б, пан Державин четвертою „дивовижею“ — тим, що гальських жреців-, „друїдів“ примістили ми в Малій Азії. То ж усі знають, хвалиться своєю поінформованістю пан Державин, що друїди були лише в самій Галії та Британії. Не за-перечуючи і не відмагаючись, признаємося до гріха, що це в сера Джеймса Джорджа Фрейзера, у його „Золотій Гілці“ („The Golden Bough“), однотомне видання — Нью Йорк, 1949, стор. 160, є теж

і дванадцятьтомне з рр. 1911—1915, II. видання, вичитали ми, що „кельтські завойовники, які поселилися в Азії в третім столітті до нашої ери, принесли, здається, з собою туди у нову батьківщину культ дуба“, що назва Дринеметум в самому серці Малої Азії чисто кельтського походження і визначає вона „гай, посвячений дубові“ або „святиню дуба“ і що „насправді назва друїдів визначає на думку авторитетних знавців не що іншого, а »людей дуба«“. Але ж пан Державин книжки Фрейзера, мабуть, не знає, не читав і не може собі уявити існування друїдів у Малій Азії, де існував і кельтський культ дуба, і гай чи святині дуба, і де могли бути разом з тим і жреці чи пак люди дуба — друїди. Тим більше, що культ дуба і пізніше ототожнюваного з ним божества мусів існувати — як доказують сьогодні археологи, мовознавці та дослідники мітології — ще в добу співжиття іndoевропейських народів на території спільноти праобразів.

Стільки про завважені і „запротестовані“ паном Державином „дивовижі“ чи пак „науково немислимі плоди уяви та наївності“ в напій статті. Проаналізувавши їх, якщо не ставити питання, хто компромітує українську науку — чи Кравців своїми „дивовижами“ чи пан Державин своїми „критичними“ й „фафово-науковими“ методами, — то, на всякий випадок, треба ствердити, що в англомовному науковому світі пан Державин після виявлення подібних критичних наукових метод, які застосовані ним в його критиці на філлядельфійське видання Слова, втратив би можливість друкувати будьякі праці чи рецензії в наукових виданнях.

Не заперечуємо наявності помилок в загаданії нашій чи в інших наших близьких ім тематично статтях. Ми самі могли б скласти куди основніший реєстр справжніх помилок чи неправильних згадок і тверджень (завважених уже сьогодні нами самими), викликаних не так джерелами, як деякими фафово-науковими коментаторами. Але в такій праці, як наша, вони неминучі. Неувага бо і недбайливість, з якими деякі українські „фафово-вчені“ дослідники трактували і трактують таку важливу ділянку для історії нашої духовності, як слов'янська і староукраїнська мітологія, справді уже таки безприкладні. Про зафіксовані в тій ділянці „науково немислимі плоди уяви та наївності“, навіяні чи здебільша підказані московською науковою, можна писати окрему студію. І — признаємо — не є нормальним явищем те, що причинитися хоч в деякій мірі до прорубання стежок у плутанині учнівських визуджень та заскорузлих поглядів на справу нашої мітології пориваються „поза-фафові дилетанти“ чи пак — за словами пана Державина, усякі „поети й громадські діячі“. Хоч — з другого боку — не признаємо виключного права займатися науковою працею, в тому й мітологією, тільки дипломованим докторам і професорам.

Пан Державин, замість вишукувати „дивовижі“, які побивають його самого, виявляючи повну його ігноранцію в справах, про які він береться писати, зробив би багато кращу прислугоу справі української науки, якби, рецензуючи останнє українське видання „Слова о полку Ігореві“, з'ясував читацькій громаді крім негативних теж і позитивні моменти видання і поданих в ньому думок, про що він згадує, заховуючи цю згадку соромливо в гущавині злобних інвектив і перекручень, що „С. Гординський та Б. Кравців часом відтворюють ту чи іншу правильну інтерпретацію, вряди-годи навіть висувають власну нову, що заслуговує на увагу. Така об'єктивність принесла б користь не тільки доброму імені української науки

і дозволила б людям рахуватися з думкою пана Державина та вважати його якимсь науковим авторитетом. Але ж на це пан Державин органічно не здібний.

Закінчуячи, хотіли б ми ще сказати, що і Гординський і Кравців чекали подібної атаки на коментоване ними видання „Слова“ з московського боку. Але, що ця атака прийде так скоро і то з сторони пана Державина, вони не сподівалися ніяк і ніколи.

Р е ц е н з і ї

Іван Смолій. Кордони падуть. Повість. 1951. 160 ст.

Галицькі жінки, а радше дівчата можуть бути горді з того, що їх так возвеличують в деяких літературних творах, показуючи в ролі таких, що мають великий, може, рішальний вплив на духове переродження і національне освідчення підсовєтських українців, що росли й виховувались в комуністичному дусі під большевицьким режимом. Одним з таких творів, де показана така роль української дівчини з Галичини є повість І. Смолія „Кордони падуть“.

Один з головних персонажів повісті — львівська дівчина, яку доля зводить із советським вояком у часі першої советської окупації Галичини Павлом Чорненком. Чорненко — людина української національності, але наскрізь комуно-большевицьких переконань. Вихований у комуністичному, протиціоналістичному дусі (в советському розумінні цього слова), він дивиться на світ тільки з точки вчення Маркса-Леніна-Сталіна і всякі питання розв'язує, розуміється, тільки в дусі цієї ідеології, по-большевицьки. Те, що діялось і діється в Галичині, це звичайно, „національні дурощі“ як він висловлюється в одній розмові з Марттою. Але часті зустрічі з Марттою, часті розмови роблять своє, вони мають великий вплив на Чорненка. Під впливом цієї дівчини та розмов з нею, Чорненко помалу тратить свій ґрунт під ногами і щораз більше переходить на її позиції. Він перероджується і набирає національної свідомості, починає іншими очима дивитися на своє середовище, в якому постійно живе, і на те, в якому опинився, починає

відрізняти українську правду від большевицької брехні і, словом, стає зовсім іншою людиною, так сказати б, справжнім українцем. Автор однаке не закінчує повністю цього процесу, і відсилає Чорненка на фінляндський фронт, замість, скажімо, послати його в підпілля чи куди там, щоб Чорненко справді став українцем не тільки із слів. Отже автор не довів справи до кінця, залишивши її на півдорозі. Але залишім це. Важніше буде те, що автор цим хотів сказати. Основну думку повісті можна б висловити менш-більш так: большевицька ідеологія, якою начинені підсоветські українці, та большевицьке виховання, це тільки шкаралуща на душі української людини, і вона легко спадає, коли ця людина опиниться в іншому середовищі й стрінеться з національною правдою і дійсністю, значить, коли вона усвідомить повністю, що таке большевицтво ітд. В кожній українській людині, можна далі снувати ту думку, тліє національна іскорка, присипана грубою верствою попелу, в цьому випадку большевицького, яка в сприятливих умовах може зайнятись великим полум'ям, і дана людина стане тим, чим вона повинна бути — справжньою українською людиною.

Можна б сперечатися з автором на цю тему, навіть не без певного успіху, але справа не в правильності головної думки, як і не в тому чи саме така є головна думка повісті. Засадничо йде про те, як треба трактувати це явище, яке автор змалював у повісті, як явище типове, чи індивідуальне, як явище загальне чи особливе, відокремлене, індивідуальне.

Чорненка автор змалював не як од-

ного Чорненка, але як багато, як усіх Чорненків, всіх підсоветських українців. Інша постать, з якою стрічаемося в цій повісті, — енкаведист — Мороз, теж українець з походження, підтверджує цю думку, бо Мороз твердий большевик-енкаведист. А де позитивний тип, який би розбивав враження, що всі підсоветські українці є такі, як Чорненко й Мороз? Немає, автор такого типу не показав.

Коли ж Чорненко типовий образ, а таким він безсумнівно є, то логічно виходить, що підсоветські українці є такі, як Чорненко, або такі як Мороз, яких треба навертати на правильну національну путь.

Це кидає темне світло не тільки на підсоветських українців, але взагалі на український народ. Бо це означає, що большевицька ідея так опанувала український народ, що він перестав бути українським і став советським. Це означає, що український народ, це несвідома маса, яку зовсім легко завоювала й опанувала большевицька ідея. Це означає, що за двадцять років не залишилося ніодного свідомого українця, якого не треба навертати. Це означає, що досить якихсь там двадцять років, щоб українська національна ідея не залишила серед українського народу ніякого сліду, що вона не мала ніякої сили протиставитись комуно-большевицькій, коли ця так всеянадто запанувала. Можна далі й далі витягати такі зовсім логічні висновки з постаті Чорненка, але досить і цих. Подивімся радше, наскільки логічно і психологічно виправдана ця постать. Чорненко — народний учитель десятирічки з Полтавщини, зн. він обертається звичайно по селах чи місточках, де український національний елемент бодай серед старшого покоління все був найсильніший. А надто в самому серці України в Полтавщині. І з такого середовища вийшла людина дощенту національно здегенерована. Чи можливо, щоб у такому середовищі не було людей, які пам'ятали б роки визвольних змагань? Чи можливо, щоб народний учитель, який перебуває в самій народній гущі, не стрінувся бодай з дрібними виявами

національної свідомості серед народу. Чи таки зовсім нічого не доходило до його свідомості з того що діялось давніше? Коли це можливе, то це означає, що большевицька ідея справді така всемогуття. Коли це можливе, то значить, що таки справді українська національна ідея не мала ніякої сили і згинула ще заки стала до боротьби з комуно-большевицькою, тому в Україні вирости самі Чорненки й Морози.

Якби автор потрактував був це явище, як індивідуальне, відокремлене, а при тому показав контрастні явища чи образи, можна бробити висновки, що було всяко, були такі але були й інші люди, але він показує тільки негативні факти, тому його повість, прославляючи галицьких дівчат, кидає водночас неславу на весь український народ.

Коли ж дивиться на постать Чорненка з чисто літературного боку, то треба сказати, що вона змальована дуже примітивно. Важко відчути в ній живу людину, видко радше фігуру, яка рухається і говорить, але душі не має.

В змальовуванні інших постатей Смолій теж не показався майстром, не говоривши вже про те, що жодна з них не в силі захопити читача своїми духовими якостями. Не захоплює ні Хмелюк, що випадково попадає в товариство підпільників, ані не захоплюють самі оті підпільники, що заледве вийшовши з польської тюрми і не встигши щобудь зробити, зараз же попали в советську тюрму. Хіба це революціонери, підпільники, хіба це правдивий їх образ, хіба такий повинен бути образ підпільників! Та може й були десь між ними й такі, але чому показувати нездарних, коли можна показати кращих. Всі ці постаті мають у собі багато надуманого й неприродного, здоровово логікою та психологією не виправданого. От хочби Якимович, що був засуджений за Польщі на досмертну тюрму. Кого переконає автор, що він не цінить волі і зовсім байдуже їде на заслання. Правда, його шляхетний вчинок супроти Хмелюка дуже зворушує, але ні трохи не перевинує. Не бажання дати можливість

рятуватися Хмелькові не переконує, але його власна резигнація. А авторова мотивація, що мовляв Якимович бажає „пізнати світі“ дуже таки наївна. Треба було йому врятувати Хмельку, а на спосіб врятувати обидвох не стало фантазії, тому він вирішив вислати одного на заслання „пізнавати нові світи“. А Хмельюк мусів ще зустрінись із своїм суперником Чорненком та з молодшою сестрою своєї не-своєї коханої, Марти, щоб повістъ все така закінчилась якимсь гепі-єндом: . . . „він повернувся до ней, нахилився ніжно й пригорнув. . . а потім відчув, як тремтіла її хистка постать у його обіймах. І раптом вона обвилась руками довкруги його ший і поцілуvala просто в уста (а як же ж інакше? Б.Р.) якось нагальню й безтямно“. І мусів Хмельюк задовільнився і цим, тобто молодшою сестрою, — старшу автор призначив для Чорненка, — бо . . . „щось тепле ворухнулось у душі від згадки про це прощання“.

В загальному повістъ, хоч написана досить живим розповідним стилем і має сякий-такий сюжет, не задовільнє. Автора захопила сама тема, але впоратись з нею по-мистецькі він не зумів.

Б. Р.

Слово о полку Ігореві. Под редакцією члена-кореспондента АН ССР В. П. Адрианової-Перетц. Академія Наук ССР. Літературные пам'ятники. Іздательство АН ССР. Москва-Ленінград 1950. м. 40. стор. 484 та 1 карта Й 1 схема.

Крім обговореного нами в попередньому числі „Києва“ збірного видання дослідів і праць, присвячених „Слову о полку Ігореві“, советська Академія Наук видала ще окремою книжкою в серії „Літературні пам'ятки“ тексти „Слова“, деякі його переклади на російську мову з додатком трьох статей, коментарів і приміток.

Найцінішою частиною нового видання — це текст „Слово о полку Ігореві“, зредагований і підготований до друку відомим російським дослідником „Слова“ Д. С. Ліхачевом, фото-

передрук першого видання „Слова“ з 1800 року її текст т. зв. Катерининської копії „Слова“. Опублікування особливо ж останніх двох текстів має велике значення для тих, що займаються „Словом“.

Допоміжну роль можуть відіграти два російські переклади Д. С. Ліхачева — один ритмічний і другий пояснювальний. Надруковані в дальшому п'ять перекладів російських поетів (В. А. Жуковського, А. Н. Майкова, І. А. Новікова, В. І. Стelleцького та І. А. Заболоцького), як теж уривок „Плач Ярославнї“ в перекладі І. Козлова цікаві хіба тільки як ілюстрації можливостей перекладу „Слова“ на російську мову.

Із надрукованих в цьому виданні статей, стаття Д. С. Ліхачева „Слово о полку Ігореві“ (історично-літературний нарис) дає мало нового в порівнянні до його ж статей в збірному виданні дослідів і праць, присвячених „Слову“. Згаданий нарис — це короткий популярно написаний огляд історичного тла, на якому постало „Слово“ та історично-літературний розгляд ідейного і мистецького змісту „Слова“. Автор виходить — згідно з офіційним напрямком советської науки — із твердження, що „Слово“ постало в добу, коли „клалися основи культур трьох братніх народів — русского, українського та білоруського“, і що в нім „дуже виразні елементи майбутніх літератур рускої, української та білоруської“.

Багато місяця присвячує Ліхачев закликам автора „Слова“ до єдності й оборони „рускої землї“. Але ж, аналізуючи ці заклики, Ліхачев приходить до висновку, що єднання це автор „Слова“ розумів тільки як єднання навколо „Києва: „Автор „Слова“ — пише Ліхачев — ставить київського князя в перші ряди руських князів тільки тому, що Київ все ще уявляється йому осередком руської землі (Ліхачев пише „русский“, хоч у всіх текстах „Слова“ є тільки „русский“!) — коли не реальний, то у всякому випадку ідеальний. Він (автор „Слова“ — Б. К.) не бачить можливості нового центру Руси на північ-

ному Сході“ (значить — пізнішій Моковщині — Б. К.).

В статті „Слово о полку Ігореві“ й усна народня поезія В. П. Адріянова-Перетц пробує пов’язати „Слово“ не так з формальними засобами народної творчости, як із її внутрішньою мистецькою методою представляти події, речі й людей. В своїй спробі користується авторка й українським фольклорним матеріалом, але мусить приділяти увагу теж і „братьному“ великоруському і навіть закінчити свою статтю порівнянням досягнень автора „Слова“ із мистецькими досягненнями... Пушкіна.

У статті Н. Н. Вороніна „Слово о полку Ігореві“ й руське мистецтво XII-XIII вв.“ автор доводить слушно, що „Слово“ не було єдиним тільки мистецьким твором того часу, але що й конгениальними були теж твори таких тогочасних ділянок мистецтва, як архітектура й мальарство. Але водночас мусить доказувати Воронін, що традиції цієї доби перейняла і провожувала... Москва.

Завершує обговорюване видання археографічний коментар, варіянти тексту і примітки, історичний та географічний коментар (Д. С. Ліхачева) і пожажники, особовий та географічний.

Видання багато ілюстроване мініатюрами з рукописних пам’яток, малюнками предметів побуту й будівель, як теж репродукціями із творів мистецтва XI-XIII вв.

Б. Кравців

„Енциклопедія Українознавства“, 5 зшиток.

Цей зшиток „Енциклопедії Українознавства“ присвячений мові й історії. Розділ про історію в цьому зшитку ще не скінчений. Тут займемось статтею про мову, що надрукована на ст. 321-368.

Стаття складається з таких відділів: 1. Історія вивчення і сучасний стан дослідів. 2. Сучасна українська літературна мова. 3. Українські говори. 4. Історія української мови. 5. Українське письмо і правопис. 6. Українське назовництво. — Промовляють до нас, уже з того світу, шановні імена

І. Зілінського, В. Сімовича, Степана Смаль-Стоцького, а попри них низка їхніх продовжників, між ними деяких добре заслужених: З. Кузеля, К. Киселевський, В. Лев, Я. Рудницький, Роман Смаль-Стоцький, В. Чапленко, Д. Чижевський, Ю. Шерех, Б. М., І. П. Текст ілюстрований добре виконаними таблицями і світлинами поодиноких сторінок давніх рукописів і стародруків. — І українець, і чужинець, і мовознавець, і не-мовознавець знайде на 48 сторінках цікаві мовні факти і найпотрібнішу літературу предмету. В майбутньому новому виданні треба поширити деякі партії, узгляднити стилістику, ритміку, мапу українських говорів, подану за Ганцовом, заступити новішою, зробленою І. Зілінським. Обговорювання говорів у підрозділах: „Говори на схід від Карпат“ (стор. 341-343) і „Говори на захід від Карпат“ (стор. 344) — помилкове під географічним оглядом. Під останніми треба розуміти закарпатські говори, але ж люди, які говорять ними, не живуть на захід, тільки на південь від Карпат, а всією великою рештою говорів розмовляють українці, які живуть не тільки на схід, але й на північ від Карпат. — Заголовки цитованих джерел треба подавати докладно, напр. у заголовку статті О. Колесси, друкованій в „Archiv fuer Slavische Philologie“, XVIII., 1896, після слів: „Dialektologische Merkmale des suedrussischen Denkmalls“ треба додати: „Житіє Сави Освященного“, (стор. 358). — Говорячи популярно, можна б від біди сказати, що назва міста „Володимир“ тотожна з назвою особи, а так само назва міста „Ярослав“, але ж у науковій статті належало узгляднити первісний стан: „Володимир“ із „Володимиръ“, — „Ярославъ“ із „Ярославъ“. — Всі знаємо, яка доля стрінула брехливу „яфетичну“ теорію Марра, про яку мова на стор. 357. — Побажаймо собі, щоб у майбутньому найшовся багатий меценат або багата установа, щоб не було обмежене ні місце для статті про мову, ні місце для статтей про інші ділянки українознавства.

М. Т.

Митрополит Іларіон (Проф. Д-р І. Огієнко). Українсько-російський словник початку XVII віку. Вид. УВАН. Вінніпег, 1951. Стор. 1-38.

Ця нова праця Митрополита Іларіона (проф. Д-ра І. Огієнка), що вийшла окремою брошурою, складається з двох частин. Перша, більша, присвячена питанню давніх українсько-російських культурних взаємин. Автор порушує насамперед питання культурного центру, підкresлюючи, що Київ не тільки був матір'ю „городів руських“, але й „матір'ю руської культури“, „всіх руських земель за XI-XIV віки“, „всіх східнослов'янських земель“. Свої твердження автор підpirає головно свідченнями російських учених, мовляв, „нехай чужинці говорять про нас“ (Примітка, с. 5).

Далі автор розповідає про вищість української культури від московської. Загальний стан московської культури він характеризує словами російського вченого А. Пипіна: „Церковний фанатизм, ворожнеча до науки, упертий застій, моральне одичавлення та ожористочення“.* Вищість української культури від московської „за всі віки аж до віку XIX“, на думку автора, „своїми науковими працями переконливо показали“ такі дослідники: як: акад. А. Пипін, проф. А. Архангельський, проф. П. Морозов, проф. Н. Петров, акад. В. Перетц та ін.

Київ був також центром, „матір'ю книжок руських“. З Києва книжки перемандрували й на північ“, тим більше, що старі рукописні книжки писалися церковнослов'янською мовою, зрозумілою й на півночі. На підставі описів деяких бібліотек XVII ст. автор твердить, що „на Москві охоче читали українську книжку“, хоч може й не все розуміли, через що виникла потреба робити переклади з української мови на російську. Так в з'язку з цим на початку XVII ст. появився й українсько-російський словник, складений росіянином.

Друга частина брошури присвячена короткому палеографічному описові

* А. Пипін. История русской литературы. Том II, 260.

рукописної пам'ятки під назвою „Алфавит іноземних річей“. Подавши крім того ще й короткий зміст пам'ятки, автор в кінці додає, як окремий розділ, „українсько-російський словник“ (слова, виписані з „Алфавиту“), що займає десять сторінок друку.

Як годиться для наукового видання, книжечка має відповідні ілюстрації: початкова сторінка „Алфавиту“, мистецька заставка, уривок-зразок півуставного письма початку XVII ст.

Видана праця Митрополита Іларіона, крім загального культурно-історичного значення, має ще й наукове значення для студіювання питання з історії української мови і зокрема історії розвитку слів.

Шкода, що сучасні обставини не дозволяють видати цілий текст „Алфавиту“, оцього незвичайно цінного джерела для історії української мови.

Проф. П. Ковалів

Співаник УПА, виданий у Німеччині 1951 року.

З великим зацікавленням беремо в руки цей співаник, бо сподіваємося знайти в ньому нову стрілецьку пісню, сучасну пісню Воюючої України, тим більше, що й у передмові сказано, що ці пісні принесені з терену боротьби, де зродилися вони в душах воїнів.

Деякі з цих пісень вже частинно спопуляризувалися (Вже вечір, Я сьогодня від вас від'їжджаю, Гей степани), але більшість пісень не має цієї природної будови, що є питома народній пісні, чи пісні створеної нефахівцем-музицою. Варто було відділити пісні стрілецької творчості від пісень, що повсталі поза тереном діяння УПА.

Співаник має ту хибу, що є зовсім анонімний, бо тільки при двох піснях подано прізвища авторів: Марш УПА-Захід (слова В. Пачовського) і остання пісня „Ліс“ (музика О. Бобиковича), а при інших нема ані прізвища автора тексту, ані автора мелодії, ані автора запису, ані того, хто її згармонізував. Зрозуміло, що не всі прізвища можна було подати, але бодай ті, як напр., хто записував чи гармонізував, бо це діялося вже закордоном, тим більше,

що на другій сторінці заголовної картки подано як авторів музики чотири прізвища, варто було виявити, бо це має своє значення. Ці відомості важні для майбутніх дослідників воєнних пісень і для музичних етнографів. Музичне оформлення пісень замало дбайливе, а прикладом цього хочби пісня „Тужно граля“, або „Тихий ліс“, чи „Дівчина голубко“. Важкі такти 6/4 ніяк не підходять до цих пісень. Попала до співаника і французька марсельєза, трохи змодифікована, і друга частина відомої церковної пісні („Заграва блиском“, стор. 128) без зазначення походження. Гармонізація пісень у більшості бідна й неясна.

Технічна сторінка нотного друку не-особлива. Нема ні одної пісні без похібок при переписуванні нот, а це вже вина видавців. Співаник попаде у руки і неукраїнцям, які будуть шукати в ньому цікавого для них музичного матеріалу, а знайдуть певне недбалство й недостачу поваги при вивданні цього співаника. Варто було видавцям підшукати серед нашої еміграції музичного редактора, який міг би був сформити як слід музичну сторінку співаника, що сам собою є дуже цікавий.

О. Залеський

Архітектура слов'янських народів

В чеській Празі протягом останніх 25 років появлялася велика Технічна Енциклопедія — (Teyssler-Kotyska, Technicky slovník naucny. Ilustrovaná encyklopédie ved technických, Praha), — монументальне видання, що свідчить про високий рівень техніки і промислу чехів. Досить сказати, що подібної енциклопедії не має жодний інший слов'янський народ, нема і в російській мові. Навіть німці не мають рівнорядної праці, бо німецькі технічні енциклопедії поділені за окремими технічними знаннями, тоді як чеська Технічна Енциклопедія охоплює всі технічні знання, включаючи навіть сільське господарство й зоотехніку; всетаки найбільше є тут гасел з механікою та машинового будівництва, не мало місця присвячено хемічному промислові та будівництву шляхів. Ця чеська енциклопедія обій-

має 17 великих томів, коло 2.000 сторінок кожний том. Одних лише співредакторів-авторів нараховують понад 1.000, при чому все це майже виключно чеські вчені й техніки. Серед чужинців зустрічаємо тут ім'я проф. Володимира Січинського, якому належать гасла з архітектури. З більших оглядів, що дорівнюються цілим роздікам, належать Січинському такі гасла, як „Дерев'яне будівництво слов'янських земель“ (було видане та-кож окремою відбиткою-броншурою), „Вежа“ (історичний огляд веж різного типу), „Візантійська архітектура“, „Південно-слов'янська архітектура“ (болгар, сербів, хорватів, словінців).

Останній додатковий том приносить великий огляд В. Січинського „Східнослов'янська архітектура (Україна, Польща, Біла Русь, Росія). Це може перший цього роду огляд архітектури чотирьох слов'янських народів, написаний, як цілість, від найдавніших часів до наших днів, де Україні приділено належне місце, при чим огляди окремих земель притримуються етнографічних меж.

Огляд східнослов'янської архітектури обіймає 6 сторінок (12 шпалт) дрібного шрифту та має 20 чисел (фактично 33 рисунки) ілюстрацій виконаних автором. Стаття починається найстаршими пам'ятками античних, грецьких часів у Кримі і на Причорномор'ї і через всі стилі та їх відміні, веде аж до другої світової війни. В межах окремих діб і стилів, огляд притримується окремих земель, тому дає одночасно певну цілість щодо архітектури української, польської, московської та білоруської.

Наприкінці огляду подана обширна література предмету, що налічує 25 більших праць з історії архітектури слов'янських народів, у мовах російській, польській, українській, чеській, білоруській, німецькій. В ілюстраційній частині 10 рисунків належить українській архітектурі, як пляни старо-християнських будов на Кримі, типу будов візантійсько-романської й бароккової доби, ізометрична реконструкція св. Софії в Києві, кате-

дра в Чернігові, дім Корнякта у Львові, Собор св. Миколи в Києві, Густинський монастир, деталі Києво-Печерської Лаври та інші.

С.

George Vernadsky: The Royal Serfs (Servi regales of the "Ruthenian Law" and their Origin. An offprint from Speculum. A journal of mediaeval studies (Published by) The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, April, 1951, Vol. XXVI, No. 2. pp. 255-264.

Професор Єйльського Університету в Ню Гейвен Юрій Вернадський (син російського академіка Володимира († 1945), що з доручення гетьмана Павла Скоропадського був у 1918 р. організатором і першим президентом Всеукраїнської Академії Наук у Києві) обговорює проблему т. зв. королівських кріпаків у „руському праві“ в західно-українських землях після їх окупації польськими королями (в 1349 році: Перемишль, Львів, Галич, в 1377 році: Белз і Холм) до 1430 р. В тому часі польський король Володислав Ягайло скасував давнє звичаєве руське право для автохтонного населення прилученої вже формально в 1387 р. до Польщі Галичини під назвою „Червоної Русі“, до якої прилучено в 1934 році Поділля по р. Мурахву. В 1435 р. введено в цій країні польську систему адміністрації й суди, в яких протоколи велися від того часу латинською мовою замість давньої руської. Але, як стверджує Вернадський — правний стан деяких груп населення залишився аж до початків XVI ст. той самий, що був у „часах руського права“ (1349-430). Тому що правні акти з княжої доби загинули в наслідок руйнів краю татарськими нападами від XII ст. та війнами поміж його окупантами (поляками, мадярами та литовцями) в XIV ст. постанови руського права відомі тільки з пізніших джерел, саме з часів, коли це право було занесене. А залишили польські королі „руське право“ у віднесенні до певних груп нашого населення тому, що це право було для них вигідніше ніж польське, яке звужувало щораз більше коро-

лівські права шляхоцькими привілеями.

Автор стверджує, що в протоколах галицьких судів XV ст. є згадані, як мешканці королівських доміній при королівських замках під управою старостів: 1. люди сотні, 2. ординці і 3. люди каланні. Сотні люди не були прикріплени до королівських доміній, тільки до сотень, кермованих соцькими, поділених на десятки під десятькими. Сотні люди діставали від королівського старости землю, насіння, худобу й інвентар для обробки землі. По смерті „сотного“ все це мусіло бути віддане. Нашадки могли це знову одержати, коли зобов’язались до служби королівському старості. Особисто „сотні люди“ вважалися вільними; з польська називали їх „кметями“. „Ординці“ — королівські слуги й „каланні“ — королівські слуги були невільниками; їх назви походили від назви татарської орди та турецької назви спеціальної данини „калан“. Новіші дослідники В. Гейнош і Б. Греков уважають „ординців“ і „каланніх“ за тотожний суспільний стан, але давніший дослідник І. Линниченко виказав, що не всі „каланні“ були „ординцями“. З наведених Ю. Вернадським джерел виходить, що „ординці“ були люди, зорганізовані в „орди“ під „тивунами“ або „ватаманами“; „тивуни“ це трансформована назва княжих урядовців — суддів „тиунів“; назва „ватаман“ (сьогодні „отаман“) іранське означення начальника якоїсь громади людей. Вернадський виказує на основі джерел існування „ординців“ і „каланніх“ не тільки в Галичині, але й на українських і білоруських землях у складі Великого Литовського Князівства перед люблинською унією в 1569 р., де „каланні“ звались також „тяглими“.

Всуперечsovетському дослідникові Б. Д. Грекову, що в „сотніх людях“ „ординцях“ і „каланніх“ добавчує пережитки староруського життя в київській княжій добі, Вернадський доводить, що ці суспільні верстви повстали не раніше половини XIII ст., коли хані татарської Золотої Орди поділили

Русь на „миріяди“ або „тьми“, з яких кожна мала десять тисяч данників; кожна миріада була поділена на 10 тисяч, а кожна тисяча на 10 сотень, сотня на десятки — для збирання данини і для обов'язкової служби руських князів своїми людьми татарським ханам і їх намісникам (даругам і бас-какам). Проте існування „тисячних“ — княжих полководців в домонгольському періоді наводить думку, що „сотні люди“, як вільні люди, могли своїми

початками сягати раніших часів. Саму ж організацію людей у „сотні“ під соцькими та „орди“ під отаманами до послуг королеві, чи королівському старості прийняли згодом вільні люди — утікачі з панських посілостей, створюючи козацьку організацію з поділом полків на сотні, але вже з назвою „сотник“ а не „соцький“, як також в організації Запорізької Січі з кошовими і курінними отаманами у проводі.

Мик. Андрусяк

З бібліографічних мандрувань

УКРАЇНКА В СОВЕТСЬКИХ ВІДАННЯХ

Видавництво Академії Наук СССР (Москва-Ленінград) почало видавати серію „Литературные памятники“. В цій серії крім „Слова о полку Ігореві“ (тексти, переклади й коментарі) за редакцією В. П. Адрианової-Перетць, що його рецензію подаємо окремо, вийшла друком двома томами „Повесть временних літ“:

Повесть времененных лет. Часть первая — Текст и перевод. Подготовка текста Д. С. Лихачева. Перевод Д. С. Лихачева и Б. А. Романова. Под Редакцией... В. П. Адриановой-Перетц. Издательство Академии Наук СССР. Москва-Ленинград 1950. м. 40, ст. 404.

Те саме. Часть вторая — Приложение. Статьи и комментарии Д. С. Лихачева. Под редакцией В. П. Адриановой-Перетц. Издательство Академии Наук СССР. Москва-Ленинград 1950. м. 40, ст. 554 та 4 схеми й карти.

В першому томі на ст. 9-202 поданий текст, на ст. 203-404 переклад на російську мову Лихачева і Романова. В другому томі подані статті й коментарі Д. С. Лихачева: „Повесть временних літ“ (історично-літературний нарис), Археографічний огляд копій списків „П. в. л.“, варіянти (різночіття), коментарі до окремих місць тексту (на ст. 203-484), показники: особовий, географічний, річево-термінологічний та показник „староруських письменних джерел“. Обидва томи багато ілюстровані мініяюрами з літописів та репродукціями мистецьких

пам'яток минулого. В статтях Лихачева „Повесть временних літ“, найвидатніша пам'ятка України, потрактована згідно з напрямними московської науки, як „произведение родное для всякого русского человека“, твір, який виріс „на плодотворной почве русской культуры начала XII в.“ Не зважаючи на те, в цілому виданні багато цікавого й цінного матеріалу.

*

Після довшої перерви Інститут Історії Академії Наук СССР видав третій том „Візантійского Временника“: Академия Наук СССР — Институт Истории: Византийский Временник, Том III. Изд. АН СССР, Москва-Ленинград, 1950. вел. 80. ст. 440. З українського матеріалу в цьому томі треба відмітити статтю Н. И. Брунова „Киевская София — древнейший памятник Русской каменной архитектуры“ (ст. 154-200) із 26 ілюстраціями (схеми, пляни та фото архітектурних пам'ятників). З іншого матеріалу до історії Візантії (статті, огляди, рецензії) найцінніші публікації й переклади джерел. В рецензіях обговорено новіші (pp. 1941-48) видання з ділянки візантіознавства — советські, чеські, британські, німецькі й американські. Щоб виправдати появу цього видання, третій том „Візантійского Временника“ „оздоблений“ великом портретом І. В. Сталіна й увідною, досить несподіваною, статтею — „Методоло-

гічне значення висловів Й. В. Сталіна про революцію рабів для советського візантіознавства"...

*

Із критико-бібліографічного журналу „Советская книга“, що його видає Академія наук ССР, маємо можливість дізнатися про советські видання українською мовою, що їх совети закордон не висилають, ні до бібліотек, ні в продаж. В 4. зошиті (за квітень 1951) згаданого журналу обговорені такі видання:

„Нариси розвитку народного господарства Української РСР“. Академія Наук Української РСР. Інститут економіки. Київ 1949. ст. 580. Тираж 10.000. Ціна 22 рублі.

З рецензії Д. А. Коваленка на цю книжку довідуюмося, що складається вона з 10 розділів і що в першому наслідена економіка України до революції і в дев'яти останніх — розвиток господарства України в советську добу. Рецензент виявляє цілу низку грубих помилок і недоліків видання, „які свідчать про відсутність широкої критики й самокритики в науковому колективі Інституту економіки Академії Наук Української РСР“. Треба думати, що чистка, започаткована Москвою в українській літературі, не минає теж й української науки. У відділі „Література й мова“ (редактор — Н. К. Гузій) цього ж зошиту „Советская книга“ відомий український літературознавець (один із небагатьох, що залишилися живими чи незасланими) І. Я. Айзеншток рецензує видання російських перекладів з Лесі Українки:

Леся Українка: Собрание сочинений в трех томах. Редакция: М. Рыльский, Н. Браун и А. Дейч. Перевод с украинского. Том первый. Стихотворения. Поэмы. 368 ст. Том второй. Драматические произведения. 846 ст. Том третий. Проза. Рассказы, статьи, письма. 392 ст. Гослитиздат, 1950. Ціна кожного тому 21 рублів.

Увідну статтю до видання написав А. Дейч. До третього тому ввійшов вибір (104) листів Лесі Українки до різних людей. Айзеншток, вививши цілу низку недоліків і помилок ви-

дання, жалкує, „що критична і публіцистична спадщина письменниці дійшла до нашого часу дуже неповно, що деякі її статті пропали в редакційних архівах журналів „Мир Божий“, „Жизнь“, „Киевская Старина“ та інших, були знищені реакційно настроєними родичами письменниці або українськими націоналістами, які крайнє вороже ставилися до її співробітництва в передових російських журналах, до революційно-демократичного напрямку її критичних і публіцистичних виступів“...

Дуже повчальна бібліографія, вміщена в цьому зошиті „Сов. книги“. На її підставі можна ствердити, що в таких ділянках, як фізика і математика, хемія, геологія і географія, біологія, техніка, історія і філософія, економія і право, історія, література, мовознавство й мистецтво, книжки українською мовою (навіть українських учених) не появляються. Майже всі наукові праці друкуються російською мовою.

З бібліографії треба привести таку „україніку“:

„Искровые организации на Украине“. Сборник документов и материалов. Госполитиздат УССР. 1950. 388 стор. 12.000 прим., ціна 5.25 р.

О. Вишня: Избранное. Перевод с украинского. Киев. „Радянський письменник“ 1951, 398 ст., 30.000 екз., ціна 10 р.

„Поэты Советской Украины“. Киев. Укргослитиздат. 1951, 122 ст. 10.000 екз., ціна 3.60 р.

Я. Галан: Избранное. Перевод с украинского. Москва. „Советский писатель“ 1951. 296 ст., 30.000 екз. Ціна 7 р.

Н. Рыбак: Переяславская рада. Роман. Авторизованный перевод с украинского. Москва. Воениздат, 1950. ст. 608. Ціна 15 р.

Б. Ярославцев: Буковинка. Повесть. Ужгород. Закарпатское областное издательство. 1950. ст. 188. 7.000 екз. Ціна 6.30 р.

С. И. Шаховский: История украинской литературы. Краткий очерк. Выпуск I. Киев. „Радянська школа“. 1950. ст. 144. 15.000 екз. Ціна 6 р. бkr.

УКРАЇНКА В АНГЛОМОВНИХ ВИДАННЯХ

Gary MacCoin. The Communist War on Religion. The Devin-Adair Co. New York, 1951.

Нові появі на книжковому ринку переконливо свідчать про те, що американські автори щораз краще вивчають європейський Схід і дають щораз кращу інформацію про те, що ще недавно скривалось під поняттям „Росія“. До таких появ треба зарахувати книгу МекЛойна про комуністичну війну з релігією. Автор точно рисує большевицькі методи в поборюванні релігії в балтійських країнах, Чехословаччині, Болгарії, Угорщині, Румунії, Альбанії, Югославії, Східній Німеччині, Польщі, Україні, Китаю й Кореї.

З признанням треба підкреслити, що автор цілком вірно характеризує відносини в Україні й детально змальовує брутальне знищення обидвох українських Церков на тлі історії українського народу. Україні присвячено в цій книзі 17 сторінок, в яких ілюструється, насамперед знищення УАПЦ в 30 рр. а далі знищення української католицької Церкви в 1945-1946 рр. Большевицьку боротьбу з українською католицькою Церквою автор представив зовсім докладно на тлі картини організації цієї Церкви перед II. світовою війною. Подається точна статистика церков, шкіл, монастирів, лікарень, сиротинців, а також української католицької преси.

Розділ про Україну закінчує автор ствердженням, що, не зважаючи на всю цю боротьбу, большевикам не вдалось духовно опанувати України. В багатьох частинах України, пише він, існує рух спротиву в формі широко розгалуженого українського підпільнного руху, якого большевикам не вдалось зліквідувати мимо всіх зусиль.

Книжка, без сумніву, варта уваги українського читача.

Edward Hallet Carr. The Bolshevik Revolution. London, 1950. MacMillan Company.

Це перший том великого твору англійського дослідника, що розрахований на 4 томи. Це й найбільш авторитетна праця про Сов. Росію в англійській мові. Автор використав масу джерел, в тому теж багато українських, і в результаті дав обширну наукову історію большевицької революції 1917-1930 р. Варто підкреслити, що автор точно насвітлив ролю України в цій революції та вірно представив змагання українського народу. Цілком об'єктивно представляє автор період Центральної Ради, відкидає міт про українське германофільство, критикує Варшавський договір, представляє большевізм на Україні, як великоруську інтригу та характеризує намагання українських комуністів противістити централістичній політиці Москви. З великим інтересом можна чекати на дальші томи праці цього визначного дослідника.

ЛШ

Роман Лапіка. Надірвана струна. Роман Лапіка, що належить до молодої українсько-американської генерації, здобув першу премію — \$2000.— на конкурсі п'ес, що його влаштувала Театральна Фундація. Премійована американськими п'еса Романа Лапіки має назву: „Надірвана струна“ . Роман Лапіка має 35 років, постійно живе в Нью Йорку і редактує „Фектс он Файл“ — енциклопедію новинок і фактів. Раніше редактував журнал „Ди Трайдент“ (Тризуб), що його видавало англійською мовою ОДВУ. Р. Лапіка є членом УНС і бере живу участь в українському житті Нью Йорку. Живо цікавиться визвольною боротьбою УПА в Україні й готує п'есу англійською мовою з життя нашого підпілля.

ЕМІГРАЦІЙНІ ВИДАННЯ

В останніх часах з'явилось на книжковому ринку декілька книжок з різних ділянок, які мають різного роду вартість. З ділянки літератури занотуємо тут кілька:

Матіїв-Мельник, Микола. Горить мій світ. 1944-47. В-во „Америка“. Філадельфія 1951, 213×140, 48 ст. Ціна 75 ц.

Це посмертна збірка поезій Матієва-Мельника, написаних на еміграції в Ав-

стрій в 1944-47 рр. В збірці 28 віршів і нарис „Земля“, які відбивають почування й настрої поета по втраті рідної землі. Поезії насичені глибоким патріотизмом і тугою за рідним краєм. Збірку закінчує коротенька післямова Б. Кравцева.

Вовчок, Марко. Сестричка Мелася (Ведмідь). — В-во „Нашим дітям“ ОПДЛ. Торонто 1951, 150×127, 31 (+1) ст. Ціна 50 ц.

Книжка видана дуже чепурно, на гарному папері і з рисунками відомого мистця Якова Гніздовського. Про якість цього оповідання відомої і серед чужинців української письменниці і про його вартість для наших дітей не треба й говорити, але варто завважити, що редакція повинна була конечно подати пояснення меншевідомих слів, бо читачі, для яких призначена книжка, родилися й вирости на

чужині, отже по-українськи мало що читали, тимто й засіб слів у них невеликий. А в оповіданню є дуже багато слів, для дітей зовсім незрозумілих.

З мемуарної діяльності варто відзначити:

Броди. Збірник статей і нарисів. За редакцією Олега Лисяка. Видання Братства кол. вояків першої УД УНА. Мюнхен 1951, 210×150, 164 ст. Ціна \$2.

Це цікава книжка про невисвітлену досі трагедію Української Дивізії під Бродами. З низки статей і нарисів різних авторів — учасників бою під Бродами довідуємося про організацію Української Дивізії в нім. армії, про її політичне тло і мету, та про трагічний бій під Бродами, де загинули тисячі української молоді в нерівній боротьбі з московсько-большевицькою армією та дальшу долю решток дивізії. Книжка написана живо й цікаво.

Camera obscura

Підслухана розмова. Нам надіслали таку підслухану розмову в редакції „Українського Самостійника“ в Мюнхені:

До головного редактора зайшов В. Державин. Той глипнув на нього й питає:

- Ви за чим?
- Та за гонораром.
- За що?

— За рецензію на „Слово о полку“. Я ж вилаяв Гординського „найбезвідповідальнішим дилетантом“ і начисто угробив його.

Редактор підскочив:

- Дам я вам „угробив“! А це що? —

I він тицьнув Державину „Українську Трибуну“ з 19. жовтня 1947.

— Моя стаття про Гординського. „Визначний корифей української критики і найвидатніший продовжувач критичної лінії Миколи Зерова“. Ясно.

— I vi не знаходитте тут нічого ненормального? Вчора — визначний корифей критики, сьогодні — вже дилетант! Де ж тут ваша мораль критика?

— При чому тут мораль? Ви не розумієте основних законів діалектики: сьогоднішнє заперечення є логічним випливом учоращнього ствердження. Це ж зовсім нормальний еволюційний розвиток критичної думки, відповідно до протиставної гегеліансько-марксистської теорії циклів!

— Це значить, що ви циклічно готові ще раз заперечити своє заперечення і знову почати хвалити Гординського?

— Чому б ні! Як замовите таку статтю, зараз напишу і докажу, що він — найвідповідальніший корифей.

- Ні, ні, дуже дякуємо, не треба.

— Ну, то ні! Як не хочете, пішли до „Державинської Думки“.

ДО ШАН. ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

З уваги на те, що багато передплатників долітуються про свою заборгованість, а ми за браком часу не спроможні відповісти кожному зокрема, подаємо на адресі стан заборговання кожному, хто ще не вирівняв передплати до кінця цього року. Хто заборгований на одного або два дол., тому пишемо на адресі —1 або —2 і т. п., хто вирівняв передплату до кінця цього року, тому пишемо 0, а хто має щобудь заплачене на 1952 рік, тому пишемо +1 і т. п. Таким чином кожний передплатник знатиме чи і кілько досі заплатив, або кілько повинен заплатити за журнал.

Рівночасно просимо всіх заборгованих передплатників вирівняти заборгованість конечно до кінця листопада ц. р., бо перед нами цього року ще одне число, а заборгованість, на жаль, дуже велика.

В-во „Київ“.

УВАГА! ЧИТАЧІ Й ПЕРЕДПЛАТНИКИ!

Потребуємо 1. ч. нашого журналу за 1951 р. Тому звертаємося оцим в першу чергу до всіх тих, кому ми вислали були свого часу 1. ч. як показове, і просимо конечно звернути нам це число якнайшвидше.

Окрім того просимо всіх інших, які мають це число і можуть нам замінити на інше, або за якусь рівновартну книжечку, або врешті за зворот коштів.

Просимо не відкладати справи, але полагодити її якнайскороше, за що будемо дуже вдячні.

В-во „Київ“.

Вже друкується:

Е. Маланюк — Влада, збірка поезій.

Готується до друку:

М. Марська — Сіре і червоне, друга частина повісті „Буря над Львовом“ з часів першої большевицької окупації Львова.

При цій нагоді відповідаємо на запити зацікавленим, що першої частини „Буря над Львовом“ не маємо і просимо в нас не замовляти.

До друку готуємо теж на 1952 рік

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ

в люксусовому виданні з багатьома ілюстраціями сучасних українських мистців і т. п. Докладніше повідомимо згодом.

В-во „Київ“.

*****

НОВА КНИЖКА

Вже вийшла з друку збірка поезій

Миколи Зерова — **CATALEPTON**

в якій зібрані всі недруковані досі та маловідомі поезії, пародії, епіграми, жарти та висловлювання цього найвизначнішого представника української неокласичної поезії, талановитого літературного критика та перекладача.

Книжка друкована на добром папері і має 80 сторінок друку.

Ціна \$1.30, а для передплатників „Києва“ \$0.90. Поштова пересилка 10 ц.

Маємо надію, що кожний передплатник і читач „Києва“ придає собі цю книжку, щоб мати в своїй бібліотеці найвизначніших українських поетів і письменників.

ЗАЛЕДВЕ 2% НАШОГО ГРОМАДЯНСТВА ПРИДБАЛО СОБІ

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІ

А БІЛЬШІСТЬ, ТОБТО 98%, ЗДЕРЖУЄТЬСЯ.

Закликаємо всіх, хто любить книжку, а зокрема гарно видану й цінну книжку, конечно придбати собі це ювілейне видання „Слова“ ще цього року.

Закликаємо теж українські установи придбати „Слово“ для своїх бібліотек, або дарувати для університетських бібліотек в Америці, Канаді й Европі. Це буде добрий й корисний культурний вчинок, а нам підтримка в розгорненні праці та виконанні наміченого видавничого пляну на 1952 р.

Ціна книжки в полотняній оправі 13 дол.

Для передплатників „Києва“ 10 дол.

Замовлення з готівкою посыайте:

KYIW, 859 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.
